

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

4|2020

Před třiceti lety jsme založili Společnost přátel Podkarpatské Rusi | Pohnuté osudy kostela sv. Michaela na Petříně | Rusínské Divadlo Alexandra Duchnoviče slaví pětasedmdesátiny | Vyšlo album *11 podob lásky* | Režisér Vladimír Morávek o svém novém filmu *Nikola Šuhaj* | Před sedmdesáti pěti lety jsme přišli o Podkarpatskou Rus

Třicet

V říjnu 1990 se po prvé sešla valná hromada Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. Připomínáme si tedy už třicetileté jubileum existence naší organizace. Do sálu kina Dukla v pražských Dejvicích přijeli onoho podzimního dne Rusíni, Češi i Slováci z celé (tehdy ještě) Československé republiky. Sešli se tu rodáci z podkarpatských měst i vesnic a jejich potomci i ti, kteří na Podkarpatsku prožili pracovní či studentská léta; dostavili se historici, zabývající se podkarpatoruskou tematikou a také sympatizanti a zájemci o tento region. Shromáždění, které čítalo kolem šesti set účastníků, na začátku zazpívalo rusínskou hymnu – kdypak ji asi účastníci slyšeli naposledy?! Pak se jednalo. První valná hromada probírala návrh stanov, prodiskutovala cíle i zaměření nové organizace, zvolila výbor. Prvním předsedou se stal Alexander Veličko, do výkonného výboru byl zvolen mimo jiné docent Jaromír Hořec jeden z hlavních iniciátorů vzniku SPPR.

Nezapomenutelné shromáždění. Kromě základního poslání – založení spolku – bylo významné také proto, že se tu setkali staří známí, přátelé a rodáci, kteří se dlouho neviděli. Po letech si připomínali zážitky z Podkarpatské Rusi, dramatické události uplynulých desetiletí, domlouvali si osobní setkání.

Uběhlo ještě pár měsíců, než úřady novou organizaci a její stanovy zaregistrovaly, než se ustálila základní organizační pravidla. Chvilu trvalo, než vyšlo první číslo časopisu Podkarpatská Rus, vytvořené doslova na koleně a rozmnožované ještě nejméně celý další rok na cyklostylu. Nicméně Společnost spatřila světlo světa právě onu sobotu 27. října na první valné hromadě. Díky našim archivům bychom mohli sestavit jakýsi „kalendář akcí“ rok po roce, připomenout ty nejvýznamnější dějinné okamžiky – například uznání rusínské národnosti zakotvené zákonem a přijetí do Rady vlády pro národnostní menšiny. Nebo zmínit některé problémy, s nimiž jsme se potýkali. Měli bychom vděčně vzpomínat na schopnosti, pracovitost a obdivuhodnou energii „otce zakladatele“ doktora Hořce, s nimiž zvládal nejrůznější překážky.

Leccos z toho jsme plánovali udělat v závěru letošního roku. Velká zdravotní krize to neumožnila. Nejen nám, zastavila, zrušila či odložila akce všem kulturním a společenským organizacím. Věříme, že se nám v příštím roce podaří zase strávit několik společných příjemných podvečerů a se zpožděním oslavit třicáté narozeniny našeho spolku.

Do té doby si je připomeňte aspoň v soukromí. Každý sám, ale v duchu přesto společně.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto archiv

Kostel sv. archanděla Michaela ze 17. století v Praze na Petříně před požárem. Věřme, že nepotrvá dlouho, než bude zase obnoven do původní krásy.

Požární pohromu napravuje vlna solidarity

Vyhořel dřevěný kostel svatého archanděla Michaela. Tahle zpráva nás zasáhla jako blesk z čistého nebe letos 28. října. Symbolické datum pro takovou tragédii! Ten den v roce 1918 vznikla Československá republika, která ve své původní podobě už také neexistuje. Kostelík svatého Michaela byl převezzen do Prahy z Podkarpatska a znovu zpřístupněn v roce 1929, přesně deset let poté, co se součástí Československé republiky oficiálně stala i Podkarpatská Rus. Tradice teď lehla popelem.

Snad z něj ale brzy zase vstane. Ihned po vyhlášení veřejné sbírky se do ní zapojilo množství lidí, kterým záleží na obnově kostela. Ta samozřejmě musí probíhat odborně, a pokud možno rychle. Jak říká pražská radní pro kulturu Hana Třeštíková, některé důležité fragmenty stavby nebyly zcela zničeny. „Na tom se bude moci stavět. Přitom každý může stále přispět, transparentní konto bude otevřeno přesně rok,“ vysvětluje. Město Praha, vyhlášitel sbírky, na obnově úzce spolupracuje s Národním muzeem. Tato instituce má totiž ve svých sbírkách důležité dokumenty a archiválie, které se kostela týkají, včetně plánů stavby a dokumentace z převozu. V Praze byl totiž svatostánek původně v jejím majetku,

až později, koncem šedesátých let, přešel do majetku města. „Spolupracujeme i s Národním památkovým ústavem, který vlastní množství odborných podkladů, které nashromáždil během renovace vyhořelého kostela v Gutech,“ doplňuje Třeštíková.

Samotná budova je pojištěna Magistrátem, město se tedy postará o obnovu kostela jako takového. Jeho vybavení bylo pojištěno rumunskou pravoslavnou církví, která má v současnosti kostel v pronájmu. „Dobrá zpráva je, že Národní muzeum shromažďuje spoustu artefaktů, na jejichž základě by se daly zhotovit repliky oněch předmětů. Ze zmíněného pojištění nebo z veřejné sbírky by se tedy mohl kostel dovybavit,“ upozorňuje Hana Třeštíková.

Všechny zúčastněné instituce se snaží, aby k obnově došlo co nejdříve. Kostel je totiž památkou nejen historickou, ale i kulturní a společenskou, s výraznou emoční hodnotou. „Za tu dobu, co stojí v Kinského sadech, se stal jejich součástí, lidé sem cíleně chodili, někteří i pomodlit, to místo bez kostela už si dnes nelze představit,“ soudí vedoucí Etnografického oddělení Národního muzea Jan Pohunek. Jako etnograf má samozřejmě historii dřevěného kostela do podrobnosti zmapovanou.

Pokračování na straně 3

Za Pavlem Štursou

Znali jsme se dlouho. Zejména v posledních letech jsme s Pavlem Štursou, synem fotografa Rudolfa Štursy, autora skvělých snímků z Podkarpatské Rusi, přicházeli do kontaktu častěji. Pomáhal nám při přípravě obrazové publikace svého otce, kterou jsme před časem vydali. Vyhledával chybějící snímky, byl při tom, když jsme s tatínkem natáčeli rozhovor, jeho účast a připomínky jsme ocenili, když jsme probírali obsah a podobu knihy, a s grafikem Ondrou Hulešem přivezli do Brna návrh obálky.

Vnímali jsme Pavla Štursu hlavně jako obětavého syna, který pozorně a s láskou pečoval o zestárlého otce, staral se, aby mu nic nechybělo. Přivezl ho například do Prahy na prezentaci jeho knihy *Duše krajiny a lidí* – bez něj by starý pán už sám cestu nezahládl. Zaznamenali jsme a osobně viděli, že v prešovském kulturním zařízení Viola instaloval pěknou výstavu otcových snímků. S uznáním jsme kvitovali, že se odhodlal splnit velké Rudolfovo přání: ještě

jednou navštívit svou rodnou zemi. Nedlouho před otcovým úmrtím (16. 10. 2019) ho odvezl na Podkarpatskou Rus...

Pavel Štursa byl skvělý syn, a také pracovitá a činorodá osobnost. V poslední době mu kvůli péči o otce nezbývalo mnoho času, přesto hodně pracoval, například připravoval a realizoval putovní výstavu fotografií válečných veteránů, vedle přípravy otcových výstav hledal důstojný depozitář pro jeho dílo, podílel na projektech osvětlení divadel, zámeckých sklepů a parků... „Měl spoustu nápadů, na kterých začal pracovat po smrti svého otce, ale bohužel mu svíčka dohořela rychleji, než je stačil realizovat,“ napsal nám jeden z jeho dvou synů.

Pavel Štursa zemřel náhle a velmi, velmi předčasně 2. října 2020 v Brně. (Narodil se r. 1957.) Bude chybět nejen svým blízkým a přátelům, ale nám všem.

Měli jsme ho rádi.

ap

Cena Paměti národa 2020 Květoslavě Bartoňové

V čísle 2/2020 našeho časopisu jsme připomněli příběh mladé Češky Květoslavy Bartoňové, rozené Axmanové, která v roce 1946 na východním Slovensku poskytla humanitární pomoc strádajícím dětem.

Na severovýchodním Slovensku, kde na podzim roku 1944 probíhaly tvrdé boje Karpatko-dukelské operace, se sice většina obyvatel zachránila včasnou evakuací, ale po návratu domů je čekal hrozný pohled na trosky domů a stovky těl mrtvých vojáků.

Oblast kolem Svidníku byla v té době zcela zničená, lidé trpěli následky války. Po druhé světové válce se tisíce obyvatel regionu ocitly v zoufalé situaci. Během bombardování ztratili domovy, měli hlad a byli nemocní.

Zejména pro děti to byl traumatický zážitek. Rodiny přišly o střechu nad hlavou, děti o možnost chodit do školy, některé zůstaly opuštěné a závislé na pomoci okolí.

Pomoc strádajícím lidem zastrešovaly československé úřady, organizace Spojené národy pro pomoc a obnovu UNRRA, o děti vracující se z koncentračních táborů se staral zkušený sociální pracovník Přemysl Pitter.

O těchto skutečnostech se většinou ví. O některých však méně nebo vůbec ne.

Například na východním Slovensku se teprve 75 let po druhé světové válce objevil dosud nezdokumentovaný případ mimořádné poválečné solidarity – záchrany 45 dětí ze zničených východoslovenských vesnic v Údolí smrti, kterou zorganizovala studentka Květoslava Bartoňová, rozená Axmanová. Osmnáctiletá dívka zajistila, že 45 dětí mohlo odjet na Olomoucko, kde jim zabezpečila stravu, školy, sirotkům náhradní rodiny.

Její příběh zaznamenali dokumentaristé Paměti národa, ale na výslovné přání výjimečně skromné organizátorky měl být zveřejněn až po její smrti.

Květoslava Bartoňová zemřela v roce 2017.

17. listopadu 2020 dostala in memoriam Cenu Paměti národa.

red.

KRÁTCE

* **Baťa v Korytňanech** Jak jsme stručně informovali v minulém čísle (zpráva k nám dorazila až po uzavěření), v obci Korytňany v okrese Užhorod byla letos koncem září odhalena pamětní tabule připomínající významného českého podnikatele a obuvníka Tomáše Baťu. Iniciátorem byl Klub TGM v Užhorodě, autorem desky je člen klubu sochař Eduard Aleksij. Slavnostního odhalení se zúčastnili velvyslanec ČR na Ukrajině Radek Matula, generální konzul ČR ve Lvově Pavel Pešek, starosta obce Igor Badyda a krajané.

* Letos na podzim došlo i k další vzpomínkové akci: Užhorodský klub Slováků a Klub TGM v Užhorodě připravily v Onokovcích, okr. Užhorod, odhalení reliéfu Milana Rastislava Štefánika. Autor, jímž je rovněž

Eduard Aleksij, byl na akci přítomen vedle dalších účastníků: mj. starosta obce Pavol Mašika, předseda krajského spolku slovenské inteligence Ernest Horvat a další. Slavnost obohatila vystoupení folklorních souborů – mužského lidového souboru *Karpatské hlasy* a souboru žen *Marička*. Obec Onokovce je známa tím, že v době první republiky zde žilo na 800 obyvatel, slovenskou a českou národnost z nich mělo 378 občanů, tedy 40 procent. V letech 1947–1948 se většina Slováků přestěhovala na Slovensko. Dnes tu žije jen nepočetná slovenská menšina (50–55 lidí). Je zde římskokatolický kostel, kde se slouží mše ve slovenštině.

* **Odešel rusínský výtvarník** Ivan Šafranko, akademický malíř, kurátor a vysokoškolský pedagog zemřel ve věku 89 let. Rodák z Turej Paseky na Podkarpatské Rusi studoval na VŠVU v Bratislavě a na AVU v Praze, a ovlivnili ho i Bokšaj a Erdélyi. Po studiích směřovaly jeho kroky na východní Slovensko, které už neopustil. Působil v Košicích a Prešově. Rád provokoval, především svojí tvorbou, a sám to často přiznával. Dočkal se ale i mnohých ocenění, například Ceny Andyho Warhola nebo Čestného uznání na Krajském salónu Šarišské galerie v Prešově.

* **Georgi Firczak**, historik a rusínský politik žijící v Rumunsku, se v útlé brožuře nazvané parafrází citátu z Nového zákona... *Dát Ukrajině, co je ukrajinské* ujímá rusínské národnosti a uvažuje nad stále nezměnnou skutečností, že ukrajinský stát stále oficiálně neuznává rusínskou národnost. Uvádí pro Rusiny pádné historické i geografické argumenty.

Požární pohromu napравuje vlna solidarity

Dokončení ze strany 1

Jak už jsme řekli, byl v Praze zpřístupněn k desátému výročí podepsání smlouvy o připojení Podkarpatské Rusi k Československu. „Ve dvacátých letech existoval úmysl vybudovat v Praze Československé muzeum v přírodě, vlastně skanzen lidové architektury, který by reprezentoval celé československé území. Původně řeckokatolický kostelík svatého archanděla Michaela byl první větší objekt, který sem byl za tímto účelem přesunut. Bohužel současně i poslední, který se do současnosti dochoval. Převáželo se sice ještě Joklovo gazdovství z Čičman, to ale nepřežilo druhou světovou válku, nebylo ani postaveno. Doba tomu nepřála,“ říká Pohunek.

V převozu kostela do Prahy a ve věci Československého muzea v přírodě se hodně angažovali Václav Fabian a Drahomíra Stránská, pracovníci Etnografického oddělení Národního muzea. Zejména Stránská byla velmi aktivní muzejnicí a badatelkou, věnovala se širokým oblastem východní a jihovýchodní Evropy, a patřila i k nadaným dokumentátorkám lidové kultury. Pro muzeum získala množství cenných předmětů, fotografovala, psala monografie. Byla to výrazná osobnost československého národopisu první republiky.

Kostel svatého archanděla Michaela byl pro Národní muzeum v Praze odkoupen. Čekal by ho tedy s velkou pravděpodobností záNIK. Měl ale samozřejmě i nesmírné historické a etnografické hodnoty. Medvědozce ovšem nebyly prvním místem, kde dřevěný kostel stál. Původně si ho postavili věřící ve Velkých Loučkách, odkud byl převezen v roce 1793. „Ta stavba tak má bohatou historii. Zatímco z Medvědozce do Prahy byla převezena a postavena prakticky v té podobě, v jaké tu stála, po převozu z Velkých Louček se kostel trochu změnil, jeho stavební podoba prodělávala určitý vývoj. Byl totiž přizpůsoben zdejšími potřebám a novému stanovišti. Je to krásně vidět například na ikonostasu, který máme ve sbírkách, a na kterém je vidět, že jeho malby mají i starší vrstvy,“ podotýká Jan Pohunek.

Svatostánek svatého archanděla Michaela byl trojsrubový kostel takzvaného bojkovského typu. Pro tyto typy staveb byla charakteristická jednak trojsrubová konstrukce, jednak to, že z každé té části vybíhá nahoru samostatná věžička. A orientace z východu na západ.

Po předání veřejnosti v roce 1929 sloužil kostel v Kinského sadech k výstavním účelům, postupně, hlavně během druhé světové války, byly ale tyto aktivity utlumovány.

Po válce se ke svému účelu už nevrátil. Komunistický režim církevní památky celkově zanedbával, a tak kostelík chátral. V roce 1969 ho od Národního muzea převzalo hlavní město Praha s tím, že mobiliář patřil nadále Národnímu muzeu. Budova ale nebyla využívána a její stav se horšil. I když se stala oblíbeným cílem Pražanů a návštěvníků naší metropole. Po Listopadu 89 místo ožilo: do pronájmu ho získala církev a v posledních několika letech tu probíhaly bohoslužby pravoslavné rumunské církve.

Doufejme, že se obnovený kostel dočká vzkříšení svých aktivit co nejdříve. Mimo jiné proto, že je nedocenitelnou připomínkou dob, kdy byla součástí Československé republiky Podkarpatská Rus.

Transparentní účet, na který může kdokoliv přispět jakoukoliv částkou, má číslo 500089822/0800. Příspěvek pošle samozřejmě i Společnost přátel Podkarpatské Rusi.

TOMÁŠ PILÁT

Zpráva po uzávěrce: K 30. listopadu 2020, tedy za necelý měsíc po vyhlášení sbírky, poslali dobrovolní dárci na její účet více než milion korun. Pražský magistrát mezitím pokračuje v přípravných pracích na obnovu kostela.

Narozeniny rusínského divadla

Divadlo Alexandra Duchnoviče v Prešově oslavilo sedmdesáté narozeniny. Bylo založeno 24. listopadu 1945 jako Ukrajinské národní divadlo. Svou první premiéru uvedlo 2. března 1946, bylo to hudební drama Michaila Starického Oj, nechoď, Hricko na priadky (Oj ne chody Hrycju...) v ukrajinštině. Na scéně se vedle několika profesionálních herců představili především nadaní amatéři z okolí. Během první sezony připravilo divadlo 4 premiéry a odehrálo téměř stovku představení, jež uvádělo zejména na zájezdech. Přišlo na ně přes 30 000 diváků. V 50. letech mělo divadlo také operetní soubor, po jeho zániku se v rámci divadla ustavil folklorní soubor PULS – Poddukelský umělecký lidový soubor.

Foto archiv DAD

Ve svých začátcích hrálo divadlo ukrajinsky a ruský a uvádělo většinou ruský klasický repertóár. Dne 15. října 1990 bylo na žádost pracovníků a široké rusínské veřejnosti přejmenováno na Divadlo Alexandra Duchnoviče. Od r. 2002 je jeho zřizovatelem Prešovský samosprávný kraj. DAD je jediným profesionálním divadelním souborem hrajícím v rusínském jazyce. Uvádí světovou, ruskou, ukrajinskou, slovenskou klasiku i soudobou tvorbu, od svého vzniku představilo cca 340 premiér.

(Zdroj: Rusínském kalendáriu, ZIRS)

Po požáru

Půvabný dřevěný kostel v Praze na Petříně vyhořel letos ve středu 28. října. Pro takovou zlou událost to věru není dobré datum. (I když pro neštěstí není žádné datum dobré.) V tomto případě jako by si osud zahrál se symbolikou dvacátého osmého října opravdu zrádně. Neboť zásluhu na tom, že v Kinského zahradě stál kostel sv. archanděla Michaela více než než devadesát let, měla první Československá republika.

V Praze usídlení lidé z Podkarpatské Rusi, odkud byla krásná a architektonicky velice hodnotná stavba převezena, si k ní chodili na petřínský kopec zavzpomínat. Zvláště zdejší Rusíni. Sady okolo jsou příjemné a pro rojímání vhodné prostředí, procházka osvěžující. Někdo se tu možná zastavil i k tiché modlitbě. Zvláště po válce a únorovém puči 1948 bylo věru zač se modlit. Chodili tam moji rodiče, občas taky já.

V duchu mě napadá, že osud – ale hlavně zlí a nedbalí lidé – v poslední době nepřejí dřevěným stavbám. Vzpomněla jsem si na kostelík v Gutech na kraji Třince, který nedávno zapálili jen tak z hecu mládí vandalové. Na rekonstrukci se složili lidé z okolí, zdárně probíhá. Viníci byli odsouzeni, bodejť ne.

Kostelíku na Petříně šlo o existenci několikrát. Poprvé ve Velkých Loučkách, kde se místní rozhodli pro stavbu kamenného stánku. Podruhé za druhé světové války. Potřetí v době komunismu, kdy chátral. Po roce 1989 zas nemělo Národ-

ní muzeum, které ji spravuje, na opravu dost peněz. Kostel ale přesto nepodléhal zkáze, naopak ožil, základní péče byla přece jen zajištěna. Před dvanácti lety byl propůjčen Rumunské pravoslavné církvi v Praze, která tu konala pravidelné bohoslužby a zpřístupnila interiér veřejnosti. Až do 28. října 2020.

Nyní vzal kostel svatého Archanděla Michaela za své definitivně. Ne, nevyhořel "do základů", poničení je přesto fatální. Ve chvíli, kdy píšu tento sloupek, není ještě konkrétní pachatel znám; byl zřejmý jen předpoklad, že k požáru došlo vinou "lidské nedbalosti".

Naštěstí jsou na světě také instituce a lidé dbalí. Podle sdělení pražského Magistrátu, vlastníka objektu, město se o obnovu cenné stavební památky postará. Magistrát ihned po požáru ohlásil i vypsání veřejné sbírky.

Doufám, že na to svatý Michael dohlédne.

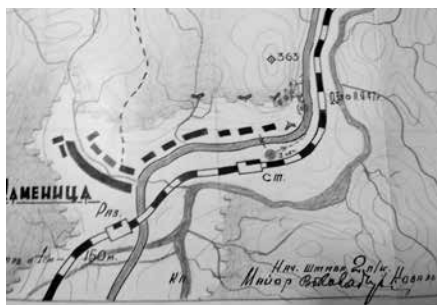
AGÁTA PILÁTOVÁ

Železná opona na Podkarpatské Rusi

V listopadu 1945 uzavřela samozvaná Národní rada Zakarpatské Ukrajiny jednostranně slovensko-podkarpatoruskou hranici. Ta se v lednu následujícího roku změnila v důsledek čs.-sovětské "dohody" z 29. června 1945 v hranici mezistátní.

Koncem loňského roku bylo archivu ukrajinské Bezpečnostní služby (SBU) ve Lvově předáno několik desítek nově nalezených vyšetřovacích spisů osob zatčených v letech 1946–1947 sovětskými bezpečnostními orgány za pokus o přechod této "železné opony". Z nich si můžeme udělat představu o poměrech zde panujících v prvních měsících po anexi toho území Sovětským svazem.

Podle prováděcích předpisů dohody z 29. června 1945 mohli pro čs. státní občanství optovat pouze podkarpatská Češi a Slováci a příslušníci čs. zahraniční armády ruské (resp. rusínské) a ukrajinské národnosti se svými rodinami. Přesto se do konce roku 1947, kdy byl proces definitivně uzavřen, sešlo na 50 tisíc opčních přihlášek, což ve zhruba půlmilionové podkarpatské populaci nebylo malé číslo. Více než polovina byla podána v Praze, druhá pak v Užhorodu.

Situční plánek vypracovaný příslušníky MGB a znázorňující zadržení tří podkarpatoruských uprchlíků nedaleko čs. hranic v září 1947.

Přestože tedy Češi a Slováci měli možnost odejít, zakarpatské úřady realizaci opční smlouvy všemožně sabotovaly. V Užhorodu např. nemohla působit stálá čs. repatriční komise – jen na několik dní na podzim 1946 byl povolen příjezd dvěma úředníkům pražského ministerstva vnitra, kteří se však vrátili zpět, aniž by dosáhli nějakého hmatatelného výsledku. Neustále byly např. odsouvány předem stanovené odjezdy repatričních transportů. To u optantů vyvolávalo nejistotu – prodali majetek, nebo dali výpověď z bytu, skončili pracovní poměr a ocitli se tak ze dne na den bez prostředků, bez střechy nad hlavou, vystavení možnému postihu za "příživnictví". Kvůli této taktice se do Československa nakonec vystěhovalo jen asi tři a půl tisíce optantů. Mnozí se rozhodli "dobrovolně" zůstat. Jiní na své opci však trvali a pokoušeli se vyřešit tuto situaci přechodem přes "zelenou" hranici. Tento problém se týkal i čs. občanů z českých zemí a ze Slovenska i zahraničních vojáků, které na Podkarpatské Rusi zastihlo uzavření hranice.

Do Československa se samozřejmě pokoušeli dostat i mnozí ti, kteří na zachování čs. občanství neměli podle smluvních podmínek nárok. Svě blížké se přes hranice snažili dostat také velmi často Rusíni, kteří na západě

Desky vyšetřovacího spisu NKVD, resp. MGB ze Zakarpatské oblasti.

republiky již žili. Výklad opční dohody nebyl v českých zemích příliš rigidní, a to především na venkově. Hospodáři si chtěli udržet spolehlivé zaměstnance, kteří u nich pracovali často již od předválečných let.

Potíže s českými úřady neměli ani nově přichozí v létě a na podzim 1945. Řada z nich našla živobytí v nově osídlovaném pohraničí, kde byl vítán každý poctivý a pracovitý přichozí. Často stačilo jen formální prohlášení o slovenské nebo dokonce české národnosti. Až do vyřízení opční přihlášky se pak na optanty hledělo jako na československé státní příslušníky, což jim v republice umožňovalo normální existenci.

Problém nastal, pokud se rozhodli navštívit svoji starou vlast. Legálně k tomu neměli šanci – neukončená opce neopravňovala k vydání cestovního pasu. Pokud se rozhodli pro ilegální cestu, vydávali se tím především na sovětské straně značnému nebezpečí. V případě zatčení se na ně totiž hledělo, bez ohledu na jejich právní vztah k Československu, jako na sovětské státní příslušníky. Po odpykání trestu jim tedy nebyl umožněn návrat zpět, ale museli již zůstat v SSSR.

Velmi dramatické byly osudy podkarpatoruských židů. Ze zhruba 112 tisíc jich holocaust přežilo jen něco okolo sedmi tisíc. Pokud se také hlásili k židovské, nebo k některé menšinové národnosti, což bylo na Podkarpatské Rusi

Předválečný čs. občan Dimitrij Sirko z Užhorodu. V létě 1946 byl zatčen v Praze a vydán do SSSR, kde jej odsoudili na rok a půl do gulagu.

poměrně běžné, neměli oficiálně na zachování čs. občanství nárok, a to ani jako příslušníci čs. zahraniční armády. V praxi se však k těm, kteří se ocitli v českých zemích přistupovalo opět vcelku shovívavě a většinou z nich bylo umožněno buď zůstat v republice, nebo emigrovat do některé třetí země. V SSSR však byla praxe jiná – v letech 1948–1953 bylo na základě individuálních žádostí umožněno vystěhovat se do Izraele pouhým devíti osobám (!) ze dvou milionů sovětských židů. Ani pro podkarpatské židy neexistovaly výjimky. To, že se k odchodu za hranice rozhodli po návratu z nacistických vyhlazovacích táborů, když doma už většinou nenašli nikoho ze svých příbuzných a jejich majetek byl rozkraden nebo zestátněn, nebylo před sovětským soudem polehčující okolností. Spíše naopak.

V průběhu doby se měnil také přístup čs. úřadů k novým uprchlíkům. Zpočátku hrozilo vrácení do Sovětského svazu zřejmě jen těm, kteří byli zadrženi přímo na hranici, nebo v příhraničním pásmu. V pozdější době je však již možné najít i případy těch, kterým se podařilo dostat až do českých zemí. Zde byli zatčeni a nuceně repatriováni přes pražské Sběrné středisko pro sovětské občany zpět na Zakarpatí. Také jim samozřejmě v SSSR hrozil trestní postih.

A jaké tedy byly vyhlídky osob zatčených za pokus o přechod čs.-sovětských hranic? Zatímco na československé straně se před únorem 1948 jednalo o správní delikt, trestaný maximálně třítydenním pobytem v okresní šatlavě, na sovětské straně po zadržení příslušníky pohraničních oddílů vojsk ministerstva vnitra následovalo předání tajně policii NKVD, resp. MGB, jež pak vedla vyšetřování. Po jeho ukončení byl případ předán užhorodské oblastní prokuratuře a následně proběhl soudní proces. Ten se pro případy z čs. pohraničí konal buď u Lidového soudu města Užhorodu, nebo Lidového soudu užhorodského okruhu. Odvolací jednání mohlo proběhnout u nadřízeného Zakarpatského oblastního soudu. Vazbu zatčený trávil většinou v užhorodské věznici číslo 1.

Tresty se pohybovaly nejčastěji v rozmezí jednoho až jednoho a půl roku vězení. Výjimkou však nebyly tresty až do tří let. K nepodmíněnému vezení byl odsouzen např. bača, jemuž se do ČSR zaběhl beran. Zdá se však, že ve srovnání s dalšími pohraničními oblastmi SSSR byla soudní praxe na Zakarpatí alespoň v této době na sovětské poměry ještě poměrně "mírná". I to je však naprosto relativní – zbytek trestu si totiž odsouzení museli odpykat v lágrech gulagu, kde mnozí nepřežili ani několik měsíců. Na konci července 1947 pak byla celá Zakarpatská oblast prohlášena pohraničním územím ve zvláštním režimu. Její západní hranice se pak až do 90. let minulého století stala jednou z nejméně propustných hranic světa.

Pozn.: Podrobná studie věnovaná této problematice vyšla v odborném časopise *Vojenského historického ústavu "Historie a vojenství"*. (Jiří PLACHÝ, *Oběti "železné opony" na Podkarpatské Rusi po sovětské anexi. Historie a vojenství*, 3, 2020, s. 60–75.)

JIŘÍ PLACHÝ

Nikola Šuhaj znovu ve filmu. Spolu se skutečnou Koločavou

Režisér Vladimír Morávek chystá další filmovou podobu *Balady pro banditu*. Bude do značné míry stylizovaná, a ve snímku spíše v pozadí. Tak trochu vychází z inscenace Divadla Husa na provázku, zazní v ní i legendární melodie Miloše Štědroňe s texty Milana Uhdeho, a zahraje si tu spousta mladých talentovaných herců. Včetně obyvatel Koločavy. Pracovní název filmu zatím zní *Nikola Šuhaj, příběh lásky, směnšnosti a smrti*.

Režisér podle svých slov kvůli filmu už přes rok nespí, nebo jenom málo. Do příběhu a samotného filmování se hodně položil, jak to má ve zvyku. „S Vladimírem Morávkem je opravdu nestandardní, raritní práce. Mně osobně se s ním pracuje dobře, ale jsou lidi, kteří takový emoční nátlak úplně nezvládají,“ nechává do zákulisí natáčení nahlédnout Tereza Marečková, která ve filmu ztvárňuje jednu z hlavních rolí. Na otázku, v čem onen raritní přístup spočívá, odpovídá: „Morávek od herců vyžaduje vynaložení velkého množství energie. Takhle nejsem zvyklá točit filmy, většinou musím ubírat a ubírat, abych nebyla přepálená, ale tady ne.“

Příběh Nikoloy Šuhaje provází Terezu asi sedm let, od chvíle, kdy vstoupila do inscenace Divadla Na Provázku. Byla to její první role na zmíněné scéně. „Od té doby s *Baladou pro banditu* žiju. Vztah k Nikolovi mám ryze pozitivní, hlavně kvůli skvělému ztvárnění této postavy Janem Zdražilem. V jeho podání jsem si ji zamilovala. Naproti tomu Eržika mě trochu štvala,“ přiznává se herečka.

Natáčení filmu se rozběhlo v roce 2018, jednou z lokací byla i podkarpatoruská Koločava. „Toho léta jsme tu byli se štábem poprvé. Na místě jsme potkali lidi, kteří se stále pokládají aspoň nějakým kouskem za Čechy. Poznám se to podle toho, že tam přijdete, oni vás milují, a vy nevíte proč. Tohle se může zažít jenom u mámy doma – a pak v Koločavě. Přijdete, promluvíte česky a jste milováni,“ popisuje koločavské zážitky režisér Vladimír Morávek. Dodává, že právě tamní lidé inspirovali filmaře k přepracování *Nikoly Šuhaje loupežníka* tak, že základem není ani tak samotný příběh, ale okolnosti, jak je prezentován. Děj filmu pak přibližuje slovy: „Jedna helikoptéra, v ní Miroslav Donutil s Bolkem Polívkou, jeden normální autobus, v něm sedí Jihočeská filharmonie, a jeden staříčkový autobus z 60. let, ve kterém jedou pěvecký sbor Modřice, Milan Sedláček, který ho vede, a Miloš Štědroň, který tu a tam netrefí. Všichni tihle jedou do Koločavy, aby tam předvedli téma *Nikola Šuhaj loupežník – Balada pro banditu*. Cestou je potká hodně komplikací, ale přesto se – každý z jiného důvodu – na cestu nevykašlou. Nakonec to dopadne dobře v tom smyslu, že všichni dorazí, všichni zazpívají, co mají... jenže pak se ukáže, že se nad ránem někdo utopil, a co teď dělat, když krásně zazpíváte a někdo umřel. Tak chcete ještě jednou něco zazpívat, ale je otázka, co v takovou chvíli, a to pak už nezpíváte vy, ale nějaké holky, které se to naučily. Do to-

Režisér Vladimír Morávek

Tereza Marečková

ho Anežka Malá, slova, myšlenky, patos... to je přímo geniální ke Štědroňově hudbě, a všemu dohromady se věří.“

Jak už jsme si u Vladimíra Morávka zvykli – tajemno, mystika, poetismus smíchaný s realismem. Podle všeho se máme na co těšit. A netýká se to pouze milovníků Olbrachtovy novely, Štědroňova a Uhdeho muzikálu, nebo Podkarpatské Rusi a Koločavy; na své si snad přijdou všichni milovníci filmu. Morávkovo poselství je totiž blízké všem: „Film je o tom, jak v této době, kdy je těžké něčemu věřit, přece v něco uvěříte, neboť neuvěřit znamenalo by pravděpodobně chcípnout. Je to film o tom, jak se věří. O tom, jak se dnes zpívá něco, co má sílu už dlouho, a jak to má zas a znova cenu.“

Podle režiséra bude film sledem historek a příběhů různých uměleckých souborů a lidí, kteří se nakonec propojí. „Autobusy i helikoptéra jsou šikovné subprostory, máte možnost dostat různé talentované lidi vedle sebe. Do Koločavy se z Prahy jede jedenáct hodin – když je to dobrý autobus; když je špatný, tak šestnáct. A pokud vás na hranicích zdrží, protože si pohraničníci myslí, že jsme moc usměvaví a moc si nahlas zpíváme, tak i třídvacet hodin. Během této doby se cestující vzájemně dotýkají, jeden druhého musí slyšet, vidět, cítit dýchat. A to se dá dobře natočit. Naše doba je charakteristická tím, že si každý držíme kruh veřejné samoty, a ten se tady onou blízkostí po-

rušuje. Tím pádem jsou témata silnější a pocit intenzivnější. Každý ten autobus, a samozřejmě i vrtulník, přinese nějaký mikropříběh. Dohromady z toho je trochu příběh Divadla Husa na provázku, trochu příběh Čechů a Slováků, a trochu celé Evropy – jak částečně souvisíme a částečně nesouvisíme s těmi našimi unionisty,“ pochvaluje si režisér natáčecí podmínky a situace, které z nich pramenily.

Ve filmu zazní původní hudba z provázkové inscenace a snímku Vladimíra Síse z roku 1978, ovšem v nových úpravách a v podání heců a českobudějovického orchestru. Cítuje se tu i filmová písnička v podání Miroslava Donutila. Z prapůvodní inscenace a Sísova filmu se v tom novém, Morávkově, objevuje i Bolek Polívka. Měl tu být taky Jiří Pecha, ale už k tomu, bohužel, nedošlo. „Roli vzal, ještě jsme si o ní povídali, ale první natáčecí den se mu udělalo špatně – a už se nevrátil. Zastoupil ho Norbert Lichý,“ doplňuje režisér smutnou okolnost natáčení.

Celkem se ve filmu objevuje bezmála dvě stě umělců. Před kamerou září i obyvatelé Koločavy. „Tihle, řekněme, komparsisti jsou autentičtí a působí opravdu krásně. Atmosféře, kterou má film mít, hodně pomohli. Vydrželi dlouho a nikdy si nestěžovali. Vytvořila se mezi námi pospolitost, moc se těším na to, až pojedeme do Koločavy film premiérovat a zase se všichni setkáme,“ vyznává se Tereza Marečková. „Často ani nevíte, kdo je herec a kdo doplňuje děj. Všichni v tu chvíli dotvářejí ten-který okamžik. Investují velkou energii, snaží se shodnout v tom, co je naše téma, co je téma *Balady pro banditu* dnes. Všechny ty legendy tam jsou,“ dodává Vladimír Morávek. V Koločavě cítil dávno i současné propojení s Československem. Podkarpatská Rus byla součástí naší republiky, a vazba je tu cítit dodnes. „Ti lidé se snaží, i když někdy trochu komicky, mluvit česky, pokládají to pořád za součást svojí identity. To se stalo důležitou součástí našeho filmu: jacísi lidé, kteří se dostali do nevýhodné pozice ve vztahu k mýtu Československa, na něm dál trvají, i když můžou být víc a víc pošetlí, víc a víc mimo, víc a víc legrační nebo víc a víc stateční. To odzbrojuje a dojmá, a trochu nás to probouzí z naší jisté letargie v projevení některých emocí,“ je Morávek naměkko. V Koločavě se ostatně dojmá často. Jako důkaz uvádí další „historku z natáčení“, která svědčí o otevřenosti koločavských. „S našim filmem souzněli, usmívali se, ptali se, co pro něj můžou udělat. Ve filmu je role, kterou bych nazval *občan Koločavy hraje Koločavu*. V rámci kamerových zkoušek se představují a říkají, co je podle nich jejich osud, jejich téma, jejich smysl. Protože mají pocit, že se na to v tu chvíli dívá hodně důležitá kamera ze Západu, tak jsou upřímní, netroufnou si, jak to všichni děláme, trochu lhát, a v té upřímnosti se tu a tam někdo zčistajasna rozpláče, najednou někdo zavře oči a minutu nemluví, protože se mluví o smyslu, a on neví, že se může i trochu kecat. To nás odzbrojuje a poučuje.“

Pokračování na straně 6

Před 75 lety se Podkarpatsko „vrátilo“ Ukrajině

„Stará hranice mezi bývalou Podkarpatskou Rusí a Slovenskem se změnila. Namísto zemské hranice nastoupila hranice státní, která nás však nebude oddělovat od Sovětského svazu,“ informoval o definitivním konci společného soužití Čechoslováků a Rusinů Československý filmový týdeník 1945. Přesně před 75 lety, 22. listopadu 1945, Prozatímní Národní shromáždění schválilo zákon o připojení Podkarpatska k Ukrajině SSR. Oblast se tak „vrátila“ zemi, ke které historicky nikdy nepatřila.

Politické okolnosti po konci první světové války vedly k tomu, že oblast – jejíž velikost by zhruba odpovídala společně rozloze Jihomoravského a Olomouckého kraje – se na dvě desetiletí stala součástí Československa.

Dohoda byla uzavřena 19. listopadu 1918 a mírová konference ve Versailles ji schválila 8. května následujícího roku. Podkarpatská Rus se tak mohla stát autonomní součástí nového státního útvaru.

„Neexistovaly zde žádné politické tradice a politický život se vlastně teprve začal rozvíjet, protože v době Uherského království to nebylo vzhledem k tvrdé maďarizaci možné,“ poznamenal Vladimír Černý z katedry mezinárodních vztahů a evropských studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

„Přesto prováděné reformy postupně přinášely své ovoce a zejména ve školství bylo do roku 1938 dosaženo značného pokroku. Otvíraly se nové školy a negramotnost klesala, vznikaly různé spolky, například čeští přistěhovalci zakládali sokolské jednoty. Postupně se zlepšovalo také zdravotnictví, a zejména se podařilo zastavit vysokou kojeneckou úmrtnost,“ vylíčil Černý. Díky pokroku pak ještě v devadesátých letech někteří rusínští pamětníci hodnotili období první republiky jako nejlepší, které ve svém životě zažili. Dvacet let v rámci Československa představovalo v regionu období největšího hospodářského rozkvětu a politické svobody v historii. Co se však naplnit nepodařilo, byl závazek poskytnout Podkarpatské Rusi autonomii a vlastní sněm. Tužba po autonomii přitom koncem třicátých let narůstala. To podle historika Ivana Popa v předvečer druhé světové války způsobilo nárůst nejen autonomistických, ale i iredentistických sil. „Ty se spojily jak se slovenskými autonomisty, tak s henleinovci. Poté, co bylo Československo oslabené mnichovskou dohodou, usilovaly o rychlou nápravu toho, co nebylo uděláno během dvaceti let,“ uvedl Ivan Pop v pořadu Historie.cs.

Autonomie se nakonec Podkarpatská Rus přece jen dočkala – a to pouhé dva měsíce po mnichovské dohodě – v listopadu 1938. Tehdy už byla oblast zmrazena Vídeňskou arbitráží, na jejímž základě získalo její jižní část právě Maďarsko. Situace v Karpatské Ukrajině, jak autonomní oblast nově nazvali proukrajinsky orientovaní politici převažující v jejím vedení, byla v té době velmi nestabilní. V regionu se totiž střetávaly zájmy mnoha států či skupin.

Dne 14. března vyhlásila Karpatská Ukrajina nezávislost. „Bylo to mrtvé narozené dítě, protože v okamžiku, kdy ten stát byl vyhlášen, už maďarské jednotky okupovaly značnou část území Podkarpatské Rusi a tím se tato oblast dostává na dobu dlouhých pěti let pod nadvládu Maďarů,“ poznamenal v Historie.cs historik Jan Němeček.

Maďarsko region okupovalo až do podzimu 1944, kdy jej osvobodila Rudá armáda. Ač prezident Edvard Beneš předpokládal po válce obnovení republiky v předmnichovských hranicích, a na jaře 1944 se vláda

s Moskvou dohodla, že osvobozená území budou po skončení bojů předána do československé správy, Stalin oblast považoval za strategické území, kterého se nehodl vzdát.

„Sovětský svaz se připravoval na anexi Podkarpatské Rusi od bitvy u Kursku,“ poznamenal historik Ivan Pop. „Hned po ní byla v Moskvě zřízená tajná komise pro budoucí uspořádání Evropy a evropských hranic v čele s bývalým lidovým komisařem Maximem Litvinovem. V programu, který od Stalina dostal, tam figuruje úkol řešit problém Podkarpatské Rusi s Československem,“ dodal.

Rusíni po příchodu rudoarmějců zažili období teroru. „Násilím byli nuceni podepisovat rezoluci žádající připojení Podkarpatské Rusi k sovětské Ukrajině. Řádila zde sovětská tajná policie NKVD a pronásledováni byli všichni, kdo zachovali věrnost Československu, a také představitelé řeckokatolické církve. Řada lidí byla zatčena jen z toho důvodu, že absolvovala střední školu, protože vzdělání lidé se sovětskému režimu nehodili,“ podotkl Černý. Tisíce lidí byly zavražděny a další zase z území Podkarpatska násilně deportováni a už o nich nikdo neslyšel.

Definitivní konec existence Čechoslováků a Rusinů v jednom státě nastal 22. listopadu 1945, kdy Prozatímní Národní shromáždění schválilo zákon o připojení Podkarpatska k Ukrajině SSR. Smlouvu mezi ČSR a SSSR, podle níž byla tato část republiky odstoupena Ukrajině, podepsali 29. června 1945 v Moskvě předseda vlády Zdeněk Fierlinger a státní tajemník ministerstva zahraničí Vladimír Clementis. Dokument začal platit 30. ledna 1946.

Přenechání země Sovětskému svazu bylo komentováno jako výraz díky za osvobození, ale i jako sovětská válečná kořist. Oficiálním důvodem bylo „přání lidu“, kdy obyvatelstvo „manifestovalo vůli sjednotit opětně Zakarpatskou Ukrajinu s její velkou matkou – sovětskou Ukrajinou“. Podkarpatská Rus však nikdy k Ukrajině nepatřila.

„Je zřejmé, že kdyby obyvatelstvo mohlo svobodně rozhodovat o své budoucnosti, tak by připojení k Sovětskému svazu neproběhlo. Rusínská emigrace v USA ostatně tuto anexi nikdy neuznala. Cíle mocenské politiky Sovětského svazu však byly zcela jasné a obyvatelstvo Podkarpatské Rusi o svém osudu svobodně rozhodnout nesmělo,“ domnívá se Černý.

Československo ztrátou Podkarpatska přišlo téměř o desetinu svého území.

Z článku Terezy Volfové

zdroj: e-rusynFORUM č. 27/2020

Nikola Šuhaj znovu ve filmu. Spolu se skutečnou Koločavou

Dokončení ze strany 5

Podkarpatská Rus hraje důležitou roli i v obrazové složce filmu. „V jedné sekvenci zapomenou ostatní Honzu Zadražila venku, a on, trochu opilý a nevědoucí, jde pěšky do Užhorodu. Jeho putování přes kopce z Koločavy do Užhorodu jsme natočili. Je to neuvěřitelná krajina, neuvěřitelný terén, nádherné scenerie, stoupání, poloniny, jdete výš a výš, nejste na to zvyklí, bojíte se, co to děláte. A najednou vystoupíte na vrchol kopce, rozhlédnete se a vidíte obrovský kus světa. Co se v takovou chvíli dělá? Mlčí

se, myslí se, medituje se, i když to už je takové drzé slovo. Tohle všechno poloniny umožňují. Koločavští nám dokonce ukázali svoje tajná místa, kam chodí, kde stávají a kde na něco myslí, berou tam s sebou holky a pak je políbí... Je to fakt krásné: něco jste natočili a pak nevíte přesně, co to bylo. Jste v určitém místě na něco napojení, jste napojeni na nějakou moudrost,“ vyznává se režisér připravovaného filmu Vladimír Morávek.

„Je to krásný, současně smutný i drsný kraj. Hory jsou nádherné, a v řeckách je spousta od-

padků. To je právě ten smutek v kontextu oné nádhery,“ doplňuje režiséra Tereza Marečková. A ještě jednou režisér: „Podobné projekty, jako je náš film, hrozí patosem a předvídatelností, současně vám pořád někdo něco radí. Nechci točit film podle rad, ale takový, jak ho cítím. Jako filmař se chci dotýkat pravdy,“ vyjevuje svoje touhy.

Českou premiéru zatím plánuje na léto 2021, jak říká, mohla by se uskutečnit například na Letní filmové škole v Uherském Hradišti. Mimochodem – i tady vznikaly důležité záběry jeho filmu, sekvence z festivalu v Maďarsku, kam aktéři "filmu ve filmu" přijeli své dílo prezentovat.

TOMÁŠ PILÁT

Vojenský život v Užhorodě za první Československé republiky

V neděli 12. ledna 1919 byli obyvatelé Užhorodu svědky příchodu 31. pluku čs. legionářů do města pod vedením plk. Ciaffiho. V dějinách Užhorodu začala nová, československá éra. Po odchodu italského důstojníka byl posádkovým velitelem ustanoven plk. B. Schwalcr. Posádkové velitelství se staralo o ubytování několika útvarů, upravovalo strážní službu u vojenských objektů, mostů, nádraží a státních úřadů. Upravovalo rovněž policejní hodinu pro veřejné podniky (restaurace aj.), povolovalo pořádání divadelních představení, staralo se také o čištění ulic. Vojenskou posádku v roce 1919 tvořilo několik útvarů – 31. a 36. pěší pluky, telegrafní rota, radiová stanice, letecká rota, vojenská policie, různé autokolony, divizní soud, oddílová nemocnice.

V prvním období se na budování čs. branné moci významně podíleli francouzští vojenští odborníci. Dne 14. října 1919 přijel do Užhorodu vrchní velitel čs. armády francouzský generál J. Pellé, aby připravil podmínky k zřízení zemského vojenského velitelství pro Podkarpatskou Rus. Jeho prvním velitelem se stal 10. listopadu generál E. Hennocque (předtím byl velitelem východního vojenského úseku včetně působnosti pro Podkarpatskou Rus). Od 28. prosince 1919 byl ustanoven novým zemským vojenským velitelem generál M. Paris a po něm od 1. listopadu 1922 do 10. září 1925 generál P. Castella. Činnost francouzských představitelů nepochybně přispěla k vojenské stabilizaci nejvýchodnější části čs. státu.

V r. 1925 se Zemské vojenské velitelství pro východní Slovensko a Podkarpatskou Rus přestěhovalo do Košic. V jeho vedení se vystřídali generálové J. Šnejdárek, L. Krejčí a L. Prchala. Nejvyšší vojenská místa v Praze věnovala záležitostem obrany na východě státu trvalou pozornost. Užhorod v roce 1920 navštívili na inspekčních cestách ministři národní obrany V. Klofáč, v r. 1921 generál O. Husák, v letech 1922 a 1927 ministr národní obrany F. Udržala, roku 1936 F. Machník.

Zaměříme se nyní na činnost dvou hlavních útvarů užhorodské posádky – 36. pěšího pluku a 12. dělostřeleckého pluku. Vznik 36. pěšího pluku se datuje 1. říjnem 1920. V lednu až únoru 1921 byly do Užhorodu přemístěny 1., 2., 5. a 6. baterie 12. lehkého dělostřeleckého pluku. V různých obdobích sloužily u obou pluků přes 1000 vojnů, poddůstojníků a gážistů, dále pak kolem 140 důstojníků a 130 rotmistrů včetně osazenstva 12. divize. Těžištěm činnosti obou pluků byl výcvik a bojová příprava, velký důraz byl kladen také na osvětovou výchovu. Šestatřicátníci cvičili na nedalekém sobraneckém cvičišti a na střelnici Červenica. Pěchota prováděla čas od času pochody nebo i větší manévry na terénech v blízkém okolí. Ostré střelby dělostřelců se pravidelně konaly ve vojenském prostoru ve Vihorlatských horách.

Pokud jde o vzdělávací a kulturně-politickou činnost, od roku 1923 byly v útvarcích

organizovány zemědělské kurzy pro vojíny. Osvětoví důstojníci 36. pěšího pluku, zejména škpt. Brumla věnovali nemalou pozornost realizaci kurzů pro negramotné vojíny. Hodně se v tomto směru angažoval škpt. K. Klapálek, vedený snahou pomoci vojnům, pocházejícím z nepříznivých sociálních poměrů. Připomeňme, že posádkové velitelství stálo u zrodu dalších sympatických tradic: pořádání pravidelných letních koncertů vojenské hudby 36. pěšího pluku pro veřejnost, nebo organizování leteckých dnů nad Užhorodem v součinnosti s Masarykovou leteckou ligou. Ty se konaly od r. 1932. Po celou dobu první republiky útvary užhorodské posádky konaly také 28. října přehlídky k státnímu svátku a 7. března při příležitosti narození T. G. Masaryka. Zástupci armády se účastnili vzpomínkových aktivit k výročí úmrtí M. R. Štefánika (4. května) a výročí bitvy u Zborova (5. července). Nechyběli ani při významných událostech jako např. 28. a 29. června 1932 na oslavách 100. výročí narození zakladatele Sokola M. Tyrše. 12. června 1932 vyslala posádka deputaci k příležitosti vysvěcení mons. A. Stojky biskupem, 17. června 1933 vyslala čestnou rotu jako součást pohřebního průvodu zesnulého guvernéra Podkarpatské Rusi A. Beskida. Uvedme také, že 6. března 1926 se na Masarykově náměstí konalo slavnostní předání praporu 36. pěšímu pluku městem Užhorodem. Sídlo pluku neslo od 1. února 1930 název „Kasárny Dobrjanského“.

Vojenská služba v prostředí Užhorodu byla pro mladé chlapce podobná, ale přece jiná než v historických zemích. Ano, i tady se rodila kamarádství mezi vojáky, a v nejedném případě i souznění srdcí. Užhorodským děvčátům se líbili jejich golubčičky v uniformách. Hlavní město Podkarpatské Rusi i na první pohled vykazovalo jisté orientální rysy, a to nejen proto, že tu žila směsice národností, které se projevovaly rozmanitostí kulturních a náboženských tradic nebo nápisy v cyrilice. Spisovatel Jaroslav Durych, který v letech 1921–1922 sloužil v Užhorodě jako vojenský lékař, se v knize *Toulky po domově* neubráníl

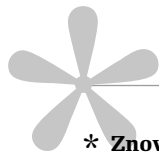
mírně sarkastickému hodnocení tehdejších poměrů ve městě. Vnímal však také pestrost a jistou exotickou stránku života v Užhorodě a okolí. Uvedme jeden z jeho postřehů:

„Vydejte se jednoho večera před západem slunce třebaš proti proudu Uže do lesa; uvidíte vrchy a lesy, večerní mraky a oranici, za sebou širokou rovinu s Užhorodem, v dále žíznivé červánky; obloha je tu aspoň dvakrát tak veliká jako v Čechách, západ slunce je třikrát žhavější, vycházející měsíc v úplňku je v horizontu aspoň čtyřikrát tak veliký jako v Čechách a hvězdy aspoň pětkrát. Jsou tu nesmírná hejna vran. Když se vrátíte do města, uslyšíte hlahol Polyglottie, před očima se vám mihají slabiky a věty české, slovenské, maďarské, ruské, židovské a československé.“

Součástí užhorodského světa na začátku čs. období byli také bulhařští zelináři na Galagu, vinné sklepy v Sobranecké ulici, klikaté rameno Malého Uže, protékající přímo středem města, nebo i blátivé ulice na předměstí. Pestrou mozaiku vytvářející kolorit města si uchovávali v paměti nejen obyvatelé města, ale i vojáci sloužící v posádce. Zároveň byli svědky československého modernizačního úsilí – postupného přerodu Užhorodu na město evropské úrovně, charakterizovaného kromě jiných oblastí výstavbou moderního města v Malém Galagu. Jeho součástí byly také obytné domy, určené důstojníkům a rotmistrům na Roškovičově nábřeží, nebo výstavné sídlo 12. divize v Rozsypalově ulici.

Na závěr bych si dovolil připomenout jména důstojníků – hrdinů odboje ve druhé světové válce, jejichž vojenská kariéra byla spjata s Užhorodem. Byli to čelní představitelé čs. armádního sboru v SSSR – budoucí generálové L. Svoboda, K. Klapálek a B. Boček. Do odboje v období okupace se zapojili generál O. Svátek, velitel 12. divize v letech 1935–1938 i generál J. Bílý, působící krátkou dobu v roce 1920 na posádkovém velitelství. Za svou činnost zaplatili životem. I zde v Užhorodě se formovalo jejich vlastenectví a připravenost k nejvyšším obětem.

VLADIMÍR KUŠTEK

* **Znovu vyšly Malé dějiny Rusínů.** Jde o druhé vydání knihy historika Ivana Popa, kterou poprvé vydalo nakladatelství Libri ve spolupráci se SPPR. Tentokrát se jí ujalo Sdružení inteligence Rusínů Slovenska. Podrobněji jsme o monografiích psali v minulém čísle našeho časopisu.

* „Můžeme mít vazbu k více národnostem, a je třeba umožnit, abychom to vyjádřili,“ říká socioložka Mariana Mrva v souvislosti se sčítáním lidu na Slovensku. „**Žijeme v globalizujícím se světě, ve kterém se struktura společnosti neustále mění. Sčítání lidu by to mělo odrážet.** Důležitý je přitom způsob, jakým se multietnicita zjišťuje,“ dodává. V rozhovoru se socioložkou na serveru rusyn.sk je dále mimo jiné řeč i o elektronické formě sčítání, která klade velké nároky na zabezpečení posílaných dat.

osud Rusínů s osudem Lužických Srbů. Čtete na serveru rusyn.sk.

* **Rozhovor s historikem Janem Rychlíkem** o vzniku Československa v roce 1918 publikoval rovněž server rusyn.sk. Mluví se tu o připojení Podkarpatské Rusi k Československu v roce 1919, o stvrzení tohoto aktu a o tom, jestli byla republika v této podobě udržitelná nebo odsouzena k zániku. V rozhovoru se dále připomíná datum 30. říjen 1918 (vyhlášení Československa na Slovensku), hovoří se o úloze a postavení církvi při vzniku Československa a taky o roli Francie, Velké Británie nebo Španělska při této historické události.

* Prof. Ivan Pop pokračuje v představování významných osobností rusínských dějin. Na portále rusyn.sk představuje další: **Andreje Bačinského.** Bačinský (1732-1809)

* V listopadu to bylo 110 let, co se narodil a v červnu 30 let, kdy zemřel významný **malíř, představitel rusínské malířské školy Vojtech Borecký.** Na Slovensku je známý jako Vojtech, na Ukrajině jako Adalbert a v Užhorodě mu Erdélyi říkal Béla. Umělovcu vizitku na rusyn.sk doprovází i výčet jeho výstav, včetně posmrtných.

* **Volyňská Češka Věra Suchopárová vzpomíná na válečné boje u Dukly.** Jak líčí na rusínském portálu, účastnila se bojů Karpatsko-dukelské operace v řadách 1. československého armádního sboru v SSSR, do kterého na jaře 1944 narukovalo 12 tisíc volyňských Čechů a Češek. Věra Suchopárová popsala nábor v obci Český Straklov nedaleko města Dubno, kde se narodila v roce 1923 do rodiny Skřivánkových. „Poručík Messner dorazil do Straklova se svou dcerou ve vojenském stejnokroji a vysvětloval, že i pro ženy je v armádě hodně práce, že mohou být zdravotnicemi nebo spojačkami. Tatínek neměl syny, tak jsme musela jít my, děvčata,“ vypráví Věra, které v té době bylo jednadvacet let. Historik Jaroslav Vaculík ve svých Dějinách volyňských Čechů k tomu uvádí: „Po boku mužů hrdinsky bojovaly i volyňské ženy. Nebyly jen pro ozdobu či reprezentaci. Plnily své vojenské povinnosti bez jakýchkoliv úlev, stejně jako muži. Plně nahradily muže na telefonních ústřednách, u radiostanic, ve vojenských nemocnicích a kancelářích. Uvolnily tím stovky mužů pro aktivní boj se zbraní v ruce.“ Paní Věra s obdivem vzpomíná na dívky z Podkarpatské Rusi, které absolvovaly celou anabázi se Svobodovou armádou a prošly boji u Sokolova - Justinu Babičovou, Annu Peregiňovou, Annu Kovtunovou a Hafii Hlebovou - telefonistky, které měly na starosti také obsluhu telefonní ústředny na velitelské dělostřelectva. Štábní kapitán Rada jim říkal „Anduly“ a obětavých a spolehlivých telefonistek si velmi vážil. Neexistoval prý problém, který by nedokázaly vyřešit - přerušení telefonních linek, odstranění poruchy na linkách, rychlá instalace telefonní ústředny - se vším si dokázaly poradit. Dnes je Věře Suchopárové devadesát sedm let a žije v Roudnici nad Labem. Materiály k její vizitce byly převzaty z archivu Paměti národa.

* Jedno z nejznámějších děl amerického výtvarníka s rusínskými kořeny **Andyho Warhola portfolio Flowers (Květy)**, zobrazující čtyři květy v různých barevných kombinacích na travnatém podkladě, vzniklo přesně před padesátí lety. Iniciátor vzniku Muzea moderního umění Andyho Warhola v Medzilaborcích Michal Bycko k tomu řekl, že opakování stejného motivu není charakteristické pro samotný pop-art, ale pouze pro dílo Andyho Warhola. „Umělec kolážovitě vytvořil nádhernou barevnou kolekci květů vytvořených dvěma technikami: litografií, kterou udělal podklad - fragment záběru na trávu, a sitotiskem, kterým vytvořil kompozice květů, jež v portfolio poskládal vedle sebe tak, aby tvořily barevně harmonický celek,“ vysvětlil Bycko.

Kresba Fedor Vico

* V bratislavské městské části Vrakuňa **zemřel místní komunální poslanec Ondrej Hrivňák.** Právník a politolog pocházel ze Sniny a vždy si zakládal jednak na svém rusínském původu, jednak na křesťanské víře.

* „**Pokud se dosavadní vývoj zásadně nezmění, hrozí do půlstoletí úplná asimilace rusínské národnosti na Slovensku,**“ čteme na serveru rusyn.sk. V posledních sčítáních lidu se sice podíl těch, kteří se hlásí k rusínské národnosti, zvýšil, týká se to ale především starších ročníků a navíc jde o nárůst z velmi nízkých absolutních čísel; výsledky proto nenaznačují zásadní zlom v přírůstku Rusínů. K tomu se všechny nárůsty týkají jen malého výseku obyvatelstva Slovenska v osmi severovýchodních okresech, z kterých jen tři mají více než desetiprocentní podíl Rusínů - Medzilaborckém (42), Svidnickém (15) a Sninském (12). Rusínské citění se tu neustále snižuje, rusínština se veřejně neprezentuje, a tak v příští generaci hrozí zlom, uvádí článek Ivana Čižmára. Materiál je doplněn množstvím vypovídajících grafů.

* **Asimilaci Rusínů** a s ní spojeným nebezpečím se věnuje i rozhovor, který před deseti lety poskytl listu Pravda rusínský spisovatel a folklorista Michal Šmajda. Bylo mu tehdy 90 let (zemřel o sedm let později, v sedmdesátiletí). V interview je taky srovnáván

byl osvícenecký činitel, biskup Mukačevské řeckokatolické diecéze. Absolvoval gymnázium v Užhorodu a teologii a filozofii v Trnavě. V letech 1756-1773 působil jako farář v Hajdudorogu a Mukačevu. V roce 1773 byl papežem jmenován a císařovnou Marií Terezií potvrzen coby biskup Mukačevské řeckokatolické diecéze. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1775 byly budova a kostel v Užhorodu rozhodnutím Marie Terezie postoupeny Mukačevskému biskupství. Biskup Bačinský ihned přemístil do Užhorodu rezidenci biskupství. Za rok císařovna postoupila biskupství také Užhorodský hrad, který ztratil vojenský význam v důsledku dělení Polska a připojení Haliče a Bukoviny k monarchii Habsburků. Biskup Andrej Bačinský na hradě umístil duchovní seminář. Uskutečňoval školskou reformu na Podkarpatsku, vyjednával podporu učitelům, podílel se na dohodě o stavbě nových a renovaci stávajících (i dřevěných) kostelů, založil biskupský archiv a knihovnu. Ta byla zničena komunistickým režimem po likvidaci řeckokatolické církve v roce 1949. Bačinský vytvořil kruh vzdělavců (Pastelij, Bazilovič, Kutka, Kocak), kteří sestavovali učebnice pro nově založené školy a zabývali se dějinami rusínské církve. Sám biskup byl literárně činný, napsal četné pastýřské dopisy a oběžníky, které se staly významnými rusínskými literárními památkami.

Místo tečky: díl třináctý

Co mají společného čeští olympionici s Podkarpatskou Rusí, aneb: Dovětek k našemu sportovnímu seriálu

Probíráte-li se sportovní historii Rusínů dejme tomu od začátku dvacátého století, zaujmou vás různá jména. Nejen Rusínů samotných, ale i Čechů. Řečeno s klasikem, je to téma „lidé a země“. Ano, řada českých olympioniků na Podkarpatské Rusi „sloužila“ nebo se tam přímo narodila. Především v éře Československa 1919–1938. Vzpomeňme proto na několik z nich.

Pavel Gajdoš. Úspěšný československý gymnasta, všestranný mistr republiky. Olympijský reprezentant 1960 v Římě a účastník dvou světových šampionátů. Pokaždé absolvoval celý víceboj jednotlivců a soutěž družstev. Na světových šampionátech „bral“ pokaždé bronz za družstva a jako jednotlivce i dvakrát finále: byl 4. a 6. v pořadí na světě! V olympijském průkazu má datum a místo

Gymnastický reprezentant Pavel Gajdoš naplno zazářil na světových kolbištích v době vojenské služby v Dukle Praha. Při dělení republiky (1993) zůstal s rodinou na Slovensku a je evidován tamním olympijským výběrem.

narození uvedeno takto (doslovný přepis): „1. august 1936 Velikij Bereznyj. Oba rodiče byli učitelé.

Hlavní a nejsnadněji dohledatelní jsou ti, co byli ve službách policie a celní správy. Významným úředníkem celní správy, který tamní místa obsazoval a jezdil na „inspekční kontroly“, byl **Karel Nedvěd**. Fotbalista a atlet. První v historii, kdo oblékl fotbalový dres dvou nejslavnějších českých klubů Slavia i Sparty (1896 a 1897). Jako atlet se zúčastnil už Olympijských her 1900 v Paříži. V bězích na 100 metrů a 400 metrů překážek mu uniklo finále o jednu jedinou příčku! Celním inspektorem sídlícím „místní příslušností“ v Mukačevu byl těsně před druhou světovou válkou **Josef Moc**. Právě dostudoval, když na Olympijských hrách v Berlíně 1936 reprezentoval v košíkové. Sprátelil se s jiným olympijským reprezentantem, pocházejícím ovšem ze zdejšího kraje, **Štefanem Hevákem** (narozen 1896 v Mukačevu). Ten 1924 v Chamonix „proháněl“ tehdy nedostižné Skandinávce na lyžařských dlouhých tratích 18 a 50 kilometrů i ve štafetě družstev (Hevák, Gottstein, Kolář, Německý). Mohl jet na Olympijské hry i v roce 1928. Výsledky měl, ale zdál se sám sobě „příliš starý“ a účasti se vzdal. Už v polovině třicátých

Foto autor

Nejlepší lyžařští vytrvalci ČSR před startem nejdelší severské trati, běhu na 50 kilometrů. Olympijské hry: Chamonix, leden 1924. Odleva Štefan Hevák (Rusín z Podkarpatské Rusi, člen SKI Vysoké Tatry – startovní číslo 2), Josef Německý (Čech narozený v Praze, člen Slavia Praha – číslo 6) a Antonín Gottstein (Němec narozený v Krkonoších, člen SKI Vrchlabí – číslo 8). Spolu s Oldřichem Kolářem (Čech narozený v Podkrkonoší, člen SKI Jilemnice) získali uznání evropské odborné žurnalistiky. První dva se vešli do elitní desítky a druhí dva do dvacátého místa. Zdařilá světová premiéra. Bylo to povzbuzení pro jejich následovníky.

let dvakrát řediteloval významným mezinárodním lyžařským závodům ve Volovci.

Výsledkově silnou kategorií byli policisté. Štábní kapitán **Josef Štojdl** býval už v Čechách uznávaným velitelem a proto byl vybrán, aby na Podkarpatské Rusi sbory posílil, školil a doplňoval. Sám se zúčastnil v roce 1920 v Antverpách prvních novodobých olympijských her jako člen nové samostatné výpravy Československé republiky. Disciplína: střelba z pušky (startoval na všech vzdálenostech, dosáhl na finále, na medaili nikoliv). Mezi jeho podřízenými se služebním místem Užhorod, Mukačevo, Volovec či Chust najdeme další účastníky střeleckých soutěží. Na OH 1924 Paříž: **František Schuster** – střelba na baterie, **Josef Pavlík** – velkorážná pistole; na OH 1936 Berlín: **František Pokorný** – rychlopalná pistole a malorážka, **Václav Krecl** – libovolná pistole.

Tolik na doplnění a dokreslení doby, kdy vzájemné soužití našich obou národů bylo, z hlediska historie (i té sportovní) určitě, v plném rozkvětu a vzhlížíme k němu s úctou.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Exulanti po Bílé hoře: z Čech na Slovensko

Rusínský server rusyn.sk uveřejnil zajímavou úvahu k nedávnému kulatému výročí bitvy na Bílé hoře (1620). Píše se v ní, že všechno zlé může být k něčemu dobré. Článek se věnuje době po bělohorské bitvě a osudům českých exulantů. Slovensko z porážky českých

stavů v roce 1620 svým způsobem profitovalo. Tisíce běženců, kteří sem proudili v důsledku masových perzekucí, přispěly totiž na Slovensku k rozvoji řemesel, vzdělanosti a kultury. Odhaduje se, že v prvních letech po Bílé hoře emigrovalo z Českého království

kolem půl milionu lidí (z celkového počtu tři milionů obyvatel). Každý šestý si tak raději zvolil vyhnanství, než aby přestoupil na katolickou víru a přizpůsobil se novým politicko-společenským poměrům.

top

Počátky československé státní policie v Užhorodě v letech 1919–1922

Podnětná studie historika a archiváře DAVIDA HUBENÉHO, jejíž první část zde publikujeme, byla zpracována pro mezinárodní konferenci *Od krize ke krizi* pořádanou Historickým ústavem AV ČR a Národním archivem koncem září letošního roku. Jde o odborný text, ale věříme, že vás zaujme téma i čtenářsky vstřícné zpracování. Autor se dlouhodobě zabývá dějinami Podkarpatské Rusi se zaměřením zejména na dobu první republiky.

Úvod

Jedním z hlavních znaků, ale i povinností státu je prosazování vlastních zákonů a výkon dohledu nad veřejnou bezpečností na vlastním území. Toto nelehké břímě obvykle spočívá na bedrech Ministerstva vnitra ve spolupráci s dalšími resorty, např. spravedlnosti, financí a národní obrany. Československo programově v mnoha ohledech navazovalo na rakousko-uherské dědictví a výjimkou nebyly ani bezpečnostní složky. Organizační schopnosti a autorita předního činovníka agrární strany a ministra vnitra Antonína Švehly sice vnesla oproti podunajské monarchii určitý rozdíl v tom, že to bylo Ministerstvo vnitra, a nikoliv vojenská správa, kdo se ujal řízení četnického sboru, ale na samotném dělení výkonu bezpečnostní služby se nic nezměnilo. Četnictvo vykonávalo dozor na většině státního území představovaného venkovskými oblastmi a menšími městy, zatímco státní policie tak činila jen ve velkoměstech a některých vybraných lázeňských místech, popř. jinak významných lokalitách. Obec a města si mohla zřizovat vlastní komunální policii, ale hlavní úlohu při zajištění veřejné bezpečnosti zajišťovaly státní bezpečnostní složky.

Během uherské éry byly městské policejní úřady, tedy hlavní městské kapitanáty, součástí městské samosprávy. V čele stál policejní kapitán, jenž byl zároveň členem magistrátu, kde zasedal v zastupitelstvu s hlasovacím právem. Vedle bezpečnosti se staral o otázky stavebních povolení, hlásil nakažlivé choroby a blokoval jejich další šíření, vystavoval dobytčí pasy a zabráňoval prodeji nekvalitních potravin. Také dohlížel na úklid sněhu a eliminaci volně běhajících psů. Organizaci městské policie schvalovalo uherské ministerstvo vnitra. Příslušníci kapitanátu byli ve službě neustále, a proto museli být vždy a všemi respektováni a posloucháni. Po první světové válce však příslušníci městské policie trpěli stejným problémem, jako členové dalších vnitrostátních bezpečnostních složek, totiž ztrátou úcty ze strany občanů.

Československo však mělo s městskými policiemi větší problém než jen dočasný pokles autority úřadů – převážně maďarské a německé honorace, které ovládaly radnice měst v pohraničních oblastech, samozřejmě přijímaly obdobně smýšlející osoby, které se ve službě rozhodně nechtěly exponovat pro zájmy republiky, tudíž bylo nutno přikročit k postátnění těchto úřadů. Mužstvo státních policejních úřadů nově budovaných na základě zákona č. 165/1920 Sb. z. a n., jímž se vláda zmocňuje zřizovat státní policejní úřady, z valné části pocházelo z Policejního ředitelství v Praze, které v roce 1918 bylo jediným plně vybaveným státním policejním úřadem disponujícím jak uniformovanou stráží bezpečnosti, tak i neuniformovanou (civilní) stráží bezpečnosti. Policejní ředitelství v Brně bylo z historických důvodů velmi slabé a mělo jen civilní stráž bezpečnosti, neboť hlavní tíhu udržování veřejné bezpečnosti nesla městská policie.

Prvopočátky

Patrně prvními československými policejními úředníky na Podkarpatské Rusi byli přidělení policejní agenti Otto Weiss a Josef Kaizl od Policejního ředitelství v Praze, kteří však v žádném případě nemohli zvládnout tak rozsáhlé území. Proto dopisem z 15. října 1919 požádal gen. Edmond Hennocque o nejméně další čtyři muže, kteří měli být „v policejní službě vůbec obzvláště však ve státní policejní agentuře dokonale vycvičení. Zvláště cennou vlastností by byla znalost jazyka rusinského a maďarského, které však vzhledem k dostatečnému počtu vhodných tlumočnicků není nevyhnutelnou.“ O domácích kandidátech se pak vyjádřil velmi nelichotivě: „Ze zdejšího obyvatelstva nelze nalézt vhodných, s policejní službou dobře obeznámených lidí, kteří by zároveň byli dosti inteligentní a pro tento obor dosti spolehliví.“ Tento

odsudek nemířil proti Rusínům na základě jejich národnosti, ale jen reflektoval skutečnost, že národně smýšlející Rusín nemohl během uherské éry dosáhnout kariéry v uherských bezpečnostních složkách a jen s obtížemi dosahoval vyššího vzdělání; maďarskému personálu se nedalo věřit. Proto se již 18. listopadu 1919 v Užhorodě hlásili ke službě inspektor civilní stráže František Pokorný a civilní strážník Alfréd Hanke, František Pechla a Josef Šittner. V prosinci administrátor Jan Brejcha požádal o dalších pět osob (z toho o čtyři civilní strážníky), ale jelikož bylo ve stejné době dotováno Slovensko, kde bylo nutno rovněž vybudovat funkční policejní správu, nemohlo pražské policejní ředitelství, samo personálně dotující všechny vytvářené policejní úřady a nadto oslabené ztrátami z let první světové války, poskytnout další síly.

Foto archiv

Civilní správa Podkarpatské Rusi napsala prezídiu Ministerstva vnitra v únoru 1920 zprávu rekapitulující počty policejních kapitanátů na Podkarpatské Rusi (Užhorod, Mukačevo, Berehovo) s tím, že do budoucna lze po rumunském stažení očekávat nutnost zajistit rovněž kapitanát v Chustu. S výjimkou Užhorodu, kde se již na úřednických místech objevili ve větším počtu Češi a Slováci, byly úřady ovládnuty maďarským živlem. V Užhorodě dočasně vedl kapitanát slovenský úředník Vladimír Bončo, jenž byl charakterizován jako „inteligentní a ambiciózní, avšak bez právníckého vzdělání a řádné policejní praxe.“ Místo něj měl nastoupit absolvovaný právník Dušek, jenž jako politický úředník působil delší dobu v Bosně a několik měsíců byl přidělen k hlavnímu policejnímu kapitanátu v Košicích. Bončo měl být díky dokonale ovládnuté maďarštině přeložen k Županskému úřadu v Berehovu ve funkci policejního referenta s tím, že by dohlížel na místní policejní kapitanát, než bude získána definitivní hlava tamního policejního úřadu.

O policejní službu na Podkarpatské Rusi sice projevilo zájem několik aktivních armádních důstojníků, avšak Civilní správa Podkarpatské Rusi si byla vědoma, že se alespoň pro místa hlavních policejních kapitanátů neobejde bez úředníků a právníků obeznámených s policejní službou. Zároveň bylo požadováno, aby čerství právní absolventi jevící zájem o policejní službu na Podkarpatské Rusi byli dáni na čtyři měsíce na praxi u Policejního ředitelství v Praze, kde by prošli větším množstvím oddělení, aby se seznámili s hlavními náplněmi služby. Do budoucna se pak předpokládalo, že stráž a policejní agenti „budou postupně nahrazeni zdejšími lidmi.“

V polovině června 1920 Předsednictvo ministerské rady navrhlo prezídiu Ministerstva vnitra, „aby organizací státní policie na Podkarpatské Rusi pověřen byl bývalý policejní ředitel [Karel] Křikava, působící toho času v Bratislavě, a zabývající se organizací státní policie na Slovensku.“ Tento nesystémový návrh však nevyšel a počátky československé státní policie na Podkarpatské Rusi jsou spojeny se jménem Jaroslava Hubera (nar. 19. března 1882), který byl od Policejního ředitelství v Brně dán k dispozici Civilní správě Podkarpatské Rusi jako policejní referent, jenž měl za úkol zorganizovat policejní službu. Zároveň vykonával dohled nad stávajícími policejními kapitanáty.

Pokračování na straně 11

Dokončení ze strany 10

Toto převelení platilo od 11. října 1919 (na což Předsednictvo ministerské rady zřejmě zapomnělo) a od 17. září 1920 „požívá via facti titulu dočasného policejního prefekta Podkarpatské Rusi.“ Pro Podkarpatskou Rus jistě mělo veliký význam, že „Huber jest úředníkem velké ptle, taktu, svědomitosti a zkušenosti a koná své povinnosti s dobrým výsledkem; jest ve všech oborech policejní služby zběhlý.“ Jeho přidělení ale nemohlo řešit vše a koncem září 1920 viceguvernér požádal „o přidělení nějakého osvědčeného policejního úředníka pro zdejší policejní referát, který ve svém nynějším obsazení nemůže situaci ovládati“.

K etatizaci místních policejních složek byl mimořádně dobrý důvod: naprostá nespolehlivost stávajících městských policejních sborů. Zpráva Propagační kanceláře v Bratislavě ze září 1920 uváděla, že část užhorodské policie stojí ve službách maďarských zpravodajců. Civilní správa Podkarpatské Rusi se o náhradu těchto nespolehlivých kádrů opakovaně pokoušela a využívala všech možných situací, např. v srpnu 1920 kontaktovalo prezídium Ministerstva vnitra s tím, že s ohledem na přiblížení se rudých vojsk k československým hranicím v době polsko-sovětské války by bylo vhodné, aby bezpečnostní službu v Užhorodě, Mukačevu a Berehovu převzal četnictvo, neboť na 40 užhorodských strážníků „vesměs nelze se spolehnouti, většina z nich je nevyučena, beze zbraně, národnostně nejsou spolehliví a nejsou náležitě disciplinováni“.

Kapitanát v průběhu roku 1921 platil mimořádné odměny svým úředníkům a kancelářským pomocným silám za odpolední brigády v podobě opisování sčítacích archů, které měly posloužit k uvedení do pořádku přihlašovací agendy, klíčového prvku k vykazování státě bezpečnostně závadných osob z území státu. Opisování bylo možné díky zapůjčení archů županským úřadem.

S érou policejního kapitanátu do vzniku Policejního ředitelství v Užhorodě souviselo i množství afér. Na začátku roku 1921 otfásl Užhorodem skandál týkající se sbírky na podporu městské policie. Uspořádal ji bývalý hlavní policejní kapitán Otto Faltin mezi průmyslovými podniky a bankami ve prospěch bezpečnostní stráže, vynesla 13.850 Kč, ale organizátor 30. března 1921 odešel z policie. Částka byla mezi strážníky rovnoměrně rozdělena. Ačkoliv se policisté sbírky

přímo neúčastnili a Faltin jednal zcela samostatně a bez uvědomění nadřízených, policejní referát Civilní správy z jeho počínání neměl radost, neboť se oprávněně domníval, že takováto svépomocná akce může ohrozit vážnost úřadu.

Jinou bolestí bylo, že důchodkový úřad odmítal mužstvu vyplácet odměnu za zabavený tabák. Lakomý důchodkový úřad byl toho názoru, že je to služební povinnost strážníků, kdežto kapitanát upozorňoval, že na odměnu má zákonný nárok. O záporném vlivu odírání tabáku na morálku tehdejšího mužstva nelze pochybovat.

Další kauza se týkala údajně nikde neevidovaných, leč tři roky městskými policisty vybíraných pokut, kterou v létě 1924 světu oznámily Lidové noviny. S penězi ovšem byly problémy i později. Na činnost Policejního ředitelství v Užhorodě, ale i Policejní komisařství v Berehovu občas padaly stížnosti politických stran, např. komunisté si stěžovali na opakované zákazy schůzí a jejich úmyslné přerušování a narušování. To bylo ostatně dáno i tím, že prezídium Ministerstva vnitra povolilo svým výnosem z 29. května 1921 prezídiu Civilní správy, aby byla „v mezích právního řádu“ podporována sociální demokracie proti formující se komunistické straně. Úvaha Ministerstva vnitra byla prostá: „Za trvalého rozvoje pravice sociálně demokratické strany a za povznese národního uvědomění rusínských dělnických vrstev postavení cizozemských a maďarských komunistických agitátorů bude seslabeno a že tak vliv celé strany na široké vrstvy dělnictva nebude více tak zhoubný, jako se posud jevil. Proto v mezích právního řádu přípustná podpora pravice [sociálně demokratické strany] bude vítanou.“

Na zaručené fantaskní zprávy o územních proměnách, rozsáhlých špiónážních sítích a brzkých válečných aktech, byla poválečná doba doslova těhotná. V reakci na jednu z nich, o připojení Haliče k Československu, která se objevila počátkem roku 1921 a údajně velmi silně rezonovala v ukrajinských kruzích, bylo chladně uvažujícími československými bezpečnostními úřady reagováno připomínkou nutnosti urychleného zřízení policejního ředitelství v Užhorodě. Ostatně i další četné poplašné zprávy, např. o maďarské agitaci (leckdy stejně nepodložené), bylo nutno prověřovat a k tomu chyběl jazykově vybavený personál.

DAVID HUBENÝ

Pokračování v příštím čísle

Na Zakarpatí rostou nová sportoviště

Zakarpatí se může pochlubit novým, moderním komplexem Specializované sportovní školy pro děti a mládež, která by měla v budoucnu vychovávat nové olympioniky. Toto zařízení je součástí programu prezidenta Ukrajiny „25 sportovních magnetů“. Program zahrnuje výstavbu nejen moderních zařízení v každém regionu země, ale také muzeí věnovaných slavným sportovcům konkrétního regionu. V užhorodské sportovní škole tak existuje „Síň sportovní slávy“, která je věnována legendě ukrajinského fotbalu – zasloužilému mistru sportu SSSR a zasloužilému trenéru Ukrajiny Jozefu Szabovi.

Szabo, narozený v roce 1940, je maďarské národnosti, ale po celý život je jeho domovem podkarpatský region. Hrál fotbal za Chimik Kaluš, Spartak Užhorod, Dynamo Kyjev, Zorju Luhansk a Dynamo Moskva. Bývalý Sovětský svaz reprezentoval celkem v 76 utkáních, v nichž nastřílel 16 branek. Je držitelem bronzové olympijské medaile z Mnichova 1972.

Jako trenér vedl v devadesátých letech minulého století národní mužstvo Ukrajiny a celkem čtyři klubové týmy. V letech 2000 až 2007 působil jako viceprezident slavného Dynama Kyjev. Szabo se osobně zúčastnil otevření muzea.

Součástí nového komplexu jsou sportovní centra, rehabilitační a atletické centrum, dvě travnatá fotbalová hřiště a čtyři další sportovní hřiště, posilovna a gymnastický sál.

V Užhorodě se bude hrát pétanque

Vedení užhorodské radnice schválilo zřízení hřiště pro hraní pétanque. Obyvatelům hlavního města Zakarpatské oblasti bude k dispozici vedle sídla Zakarpatské regionální státní správy. Právě zmíněná instituce byla hlavním iniciátorem zřízení tohoto hřiště. Vedení města si od tohoto kroku slibuje, že přiláká občany Užhorodu i Zakarpatí k provozování zajímavého outdoorového sportovního odvětví a vůbec k pohybu na zdravém vzduchu.

Pétanque je hra, která má svůj původ ve francouzském Středomoří. První oficiální pravidla byla vydána roku 1907 a první dlouhodobá soutěž uspořádána roku 1910 ve Francii ve městě La Ciotat. Francouzi tuto hru milují. Patří k tamnímu stylu života stejně jako vynikající víno a proslulé sýry. Lze se s ním setkat ve všech městech a vesničkách, převážně na jih od Lyonu.

Pétanque (koulená) je společenská hra pro dvě družstva, která se snaží umístit koule co nejlíže k cíli. Ten představuje dřevěná kulička, tzv. prasátko. Princip hry je jedno-

duchý, ale zvládnutí techniky a taktiky vyžaduje pravidelný trénink. Výraznou předností této hry je to, že ji může hrát prakticky každý (ženy s muži, starci s dětmi, i tělesně postižení).

Ovšem zda si francouzská národní hra získá popularitu i na Zakarpatí, to teprve ukáže čas.

Vzniká dětská fotbalová akademie

Podle slov Oleksije Petrova, šéfa Zakarpatské regionální státní správy, v obci Dercen buduje soukromý investor z nedalekého Maďarska dětskou fotbalovou akademii. Její součástí budou hřiště, šatny, noclehárna se 115 lůžky, učebny, tělocvična, ošetřovna. Tedy vše, co je zapotřebí k výuce a tréninku budoucích fotbalových hvězd.

Investor ovšem žádá od zakarpatských úřadů podstatnou věc - vybudovat k akademii cestu, která byla slíbena už dávno, ale nic se neděje. „Seznámil jsem se se situací, diskutoval jsem o problémech s příslušnými institucemi a výsledkem je rozhodnutí, že práce na výstavbě silnice budou zahájeny a také dokončeny, co nejdříve to bude možné,“ prohlásil Petrov.

Maďarští investoři zároveň uvedli, že na Zakarpatí se zajímají o nové projekty, nejen v oblasti sportu.

Připravil ALEŠ PIVODA

11 podob lásky – rusínské balady na CD

Komentář k této recenzi poslala autorka ve zvláštním dopise; otiskujeme jej na str. 14 tohoto čísla.

Marian Friedl **11 podob lásky**. Vydané: 28.10.2020. Celkový čas: 75:18. Skladby: Myla, Sokol, Pošta, Turek, Šablička, Čom, Hameryka, Pravila, Daleká, Vražedná, Zbojnická, Ta naše, Jediná, Šílená, Pšt, Kdybych byla. Vydavatel: Indies Scope Records.

Patrí k tým, pri ktorých sa nežiada hodnotiť primárne jeho interpretačnú úroveň, ale ponoriť sa do obsahu prezentovaného celku a zamyslieť sa nad jeho zmyslom a posolstvom. Pri počúvaní jednotlivých piesní sa totiž dostavuje to súznenie s bazálnymi pocitmi človeka, ktorý prirodzene cíti a intenzívne prežíva. Dedikácia albumu Jitke Šuranskej by mohla fungovať ako emočná skratka k hodnoteniu umeleckého projektu. Opak je však pravdou. Hudobný svet Mariana Friedla, autora hudobných kompozícií, aranžmánov a textov je bohatý, plnokrvný a naplnený zrelosťou umelca, ktorý siaha po inšpirácii tak hlboko, že sa dotýka koreňov. Koreňov ľudského rodu, človečenskej túžby, vnútornej sily i koreňov univerzálnej hudobnej výrazovosti. Napojenie sa na ne mu následne prináša slobodu vo vlastnom rašení hudobných svetov, žánrovo a štýlovo pestrom a farebnom, a teda slobodnom a úprimnom, pretože nie štýlová čistota, ale výrazová spontánnosť a bohatosť sú preňho prvoradámi.

Album tvorí šestnásť samostatných vokálno-inštrumentálnych skladieb. Ide o originálne úpravy ľudových piesní a súčasne o autorskú tvorbu i zhudobnenie autorských textov. Leitmotívom je téma lásky. Spôsob uchopenia je originálny a zároveň univerzálne pôsobiaci. Láska je tu totižto prezentovaná nie iba ako cit, ktorý je bezbarranný, čistý, prinášajúci radosť a šťastie, lež ako sila, ktorá je metafyzická, s deštruktívou i osudovou pôsobnosťou. Majoritnou sa tak stáva v tomto hudobnom projekte balada. Jej podoby sú rôzne, obsahovo bohaté a neústiace nevyhnutne do tragického vyvrcholenia. Pohrávajú sa i s vidinou nebezpečenstva, ktoré priťahuje a láka, či pocitom sklamaní, ktoré navádza ku zrade.

Obsahovo bohatý umelecký koncept je sprítomňovaný sýtosťou kompozičného i interpretačného uchopenia. Počet účinkujúcich v tomto hudobnom projekte v počte 30 je skutočne úctyhodný. Ide primárne o členov ansámblu Beránci a vlci, ktorí participovali na rovnomennom hudobnom albume Beránci a vlci, spolu s jazzovými hráčmi Rostislavom Husom, Martinom Kociánom, Michalom Wierzgoňom, ďalej s Ženským zborom z Kudlovic, Jitka Šuranská Triom a zoskupením RukyNaDudy. Ide o úspešný hudobný projekt, ktorý získal v roku svojho vzniku ocenenie Anděl 2017 v kategórii folk. Všetky tieto zoskupenia a hudobníci sa teda stali základom projektu 11 podob lásky. Aby však nevznikal dojem pokračovania projektu Beránci a vlci, ale nového umeleckého konceptu, prizval Marian Friedl k jeho tvorbe aj hostí - Sabrinu Pasičnykovú, Petru Jelénkovú, Elišku Smetkovú Pavla Motyku a Vojta Drnku.

Rôznorodosť interpretačných východísk, prístupov a skúseností všetkých účinkujúcich priniesla novú kvalitu - súlad zdanlivo nezlučiteľných sfér, pretože primárnym sa stalo umelecké nasadenie, mentálne sústredenie a pocitové nastavenie. A primárnou bola kolektívna energia, stav prúdenia či služba spoločnému celku.

Príznačnou črtou hudobného spracovania je archaizmus snúbiaci sa so súčasnými podobami džezu i autorskej piesne. Neznáme a zabudnuté piesne z mikroregiónov karpatského oblúka i hudobné nástroje starých dôb (píšťaly, malý cimbal, kobza, gajdy, trúba, okarina) sa objavujú v spojení s interpretačnou virtuozitou i rytmickou rafinovanosťou hráčov na bajan, saxofón, elektrický gitaru, kontrabas, perkusie.

Každá skladba prináša nové zvukové prostredie. V kontexte textov jednotlivých piesní ožívajú popri uplatnení tradičných folklórnych postupov i odkazy na antický chór, stredoveké nápevy, orientálnu ornamentiku, polyfóniu, operný recitativ, romancu, šansón. Výrazným prvkom je postupné zahusťovanie hudobnej štruktúry, ktoré je prítomné hlavne v textoch s epickou príbehovosťou, v rámci ktorej sa stupňuje dramatický vývoj deja. Prítomný je i prvok kontrastu a neočakávanosti, najmä v zmenách faktúry, metrorythmu, inštrumentácie. Pestrá je i funkčnosť typov

hudby - uspávanka, modlitba, vojenský pochod, tanec. Výraznou črtou albumu je jazyková šťavnatosť, prezentované sú nárečové špecifiká moravských oblastí i česko-poľského pohraničia. Mozaiku autorských textov doplnia úryvok Šalamúnovej Piesne piesní, v nesmierne energetickom poňatí s džezovým filingom. Do umeleckého konceptu sú zahrnuté aj dve balady Rusínov z východného Slovenska. Prvá (*Myla*) je zo zbierky Oresta Zilynského. Sprítomňuje príbeh mladej ženy, ktorá dostala list od milého, aby vysadla na koňa a ponáhľala sa za ním. Milá však prichodom na bojisko nachádza už len stopy krvi na sivej skale, kde jej milý skončil. Balada je v Zilynského antológii uverejnená v rámci tematického okruhu: milá hľadá v cudzine zabitého vojaka. Zapísal ju v roku 1956 v obci Zubné Štefan Vaško. Interpretom balady bol vtedy 59 - ročný Michal Hriš. Druhá rusínska balada (*Čom*) sa dotýka problematického vzťahu matky a dcéry. Pôvod piesne nie je jednoznačný. Folkoristka Monika Kormaníková uvádza, že pieseň pozná z repertoáru Kyjovských žien z Kyjova pri Šarišskom Jastraví, spievali ju v 80. rokoch. Existujú však aj autentické nahrávky z iných rusínskych oblastí.

Strohé názvy jednotlivých skladieb albumu akoby sledovali zámer naznačovať odpovede na otázky: Aká láska býva? *Jediná* (13), *Šílená* (14), *Daleká* (9), *Vražedná* (10), *Zbojnická* (11) Kto je lásky objektom alebo prekážkou? *Myla* (Milá, 1), *Turek* (4), *Sokol* (2), *Šablička* (5), *Ta naše* (12), *Hameryka* (Amerika, 7), *Pošta* (3).

A napokon mozaiku dopĺňajú zdanlivo nezaraditeľné, avšak výpovedné názvy: *Čom?* (Prečo?, 6), *Pšt* (15).

Záverčná pieseň *Kdybych byla* - Iúboštná pieseň zo Slovácka - je spomienková. Ide o živú nahrávku z koncertu Perkuse nad Oslavou, ktorý sa uskutočnil na Folkových prázdninách v Náměšti nad Oslavou v roku 2018. Patrí interpretke, ktorá stála spolu s Mariánom Friedlom pri zrode myšlienky vytvoriť album venované rôznym podobám lásky - Jitke Šuranskej. Huslistke s iskričným hlasom, interpretačnou presvedčivosťou i nákazlivým temperamentom prejavu, ktorými si získavala srdcia tisícov poslucháčov.

TATIANA PIRNÍKOVÁ

Александр Духнович

80 років од смерти священника, писателя і родолюбця Емілія Кубека

Тот рік минуло 80 років од смерти Емілія Кубека. Тот русинський священник і писатель доднесь як кебы не був достаточо доцінений серед Русинів. Хоць в остатніх роках ся односно Кубека бісідує веце, предці лем нам зіставать довг, жебы припоминати того родолюбця і автора русинського роману.

Священник, писатель, учитель

Народив ся Емілій Кубек 23-го новембра 1857-го року у Штефурові, селі на выході Словачії в окресі Свідник. Выростав у родині грекокатолицького священника Антонія Кубека. Як п'ятірчного го отець вів ку познано „тайны Азбуки Духновича“, хоць то про нього не было легкым. В літі 1866-го року му отець у віці 45 років вмер і зістали штири сироты. Мати зістала без маєтку. По закінчіню основної школы одышов до Алумнею св. Йоана Крестителя в Пряшові, де штудовав вдяка підпоры найстаршой сестры і їй мужа, як і бабиного брата. В тяжкых фінанчных условиях закінчів потім і Грекокатолицьку богословску семінарію в Пряшові. По штудіях ся у 1881-ім році оженив із Марійов Шіріловоу, дівков грекокатолицького священника в Кружльові, з котров мав штири діти.

По рукоположеню на священника в тім самім році був капланом в Гомрогді (днесь Мадыарско) і пак в Якубянах. У 1884-ім році був парохом в Кремній і в році 1885 в селі Любовець, недалеко Пряшова. Дня 12-го новембра 1885-го року був назначений за пароха до села Снаків.

Там зачав свою діяльність нелем як душпастырь, но і як писатель. Окрім душпастырства занимав ся і реконструкціей церкви. Часточну реконструкцію скінчів у 1890-ім році. Під його ведінью у Снакові была збудована нова фара і нова школа. У 1894-ім році з помочов своїх вірників і дарів із Америки зачав з будованьом каплички перед селом.

Сельска кроніка споминать, же по своїм приходи до Снакова ся постарав о нову драгу до Снакова, довгу три кілометры. Далше го споминать як доброго господаря. Дав до села привезти еден вагон овоцинових стромиків і нову сорту бандурок. Учів людей садити бандурки „за плугом“. На ораня бандурок забезпечив шпещіальний плуг. Того доброго господаря, котрый учів людей ліпше господарити і господарьніше газдовати, шумні описав у своїм тритомовім романі під назвов *Марко Шолтыс*, і то конкретно в особі головного героя. Так само учів людей роботы з пчолами, пошырьовав освіту, писав людям жадости о тестаменты. Ведно із містным учителем нацвічили театралну пєсу під назвов *Šenk paleněny*. Варз бойовав проти алкоголізма. В тім прямованю є найпересвідчівшыи його стишок під назвов *Добрий тато*.

В літі 1904-го року одходить Емілій Кубек до Америки. До свого одходу писав до різних часописів. По одході до Споєных штатів Америки выдав в Ужгороді Церковнославянско-мадыарско-російско-німецькый словник

(1906 р.). У Америці выдав Народны повісти і стихи (там находить ся і стих Добрий тато) і споминаний роман Марко Шолтыс (рр. 1922 – 1923). Друком выдав Мальй катехізм, составлен по сістему народных школ епархії Мукачевской (1924 р.), брожуру Отче наш: Толкованіе господьской молитвы в образах і словами (1917 р.).

Публиковав у тыжденнику Недѣля, котрый выходив про народности Угорьска в Будапешті в языках мадыарьскім, словацькім, російскім, сербскім, румуньскім і німецькім.

В Америці Кубек діяв у грекокатолицькій парафії в Маганой Сіті, в штаті Пенсільванія. Мав різны церковны і світські посады. Быв директором Америцько-русской рады, директором пресовой канцеларії *Общества Соединение*. До пензії пішов у 1936-ім році про раковину жалудка.

В парохії був облюбленным і чествованым. Быв вірным сыном свого народа, повный патріотичной шірошти, славянського усвідомліня. Умер 17-го юла 1940-го р. в Маганой Сіті, де є похоронений на Сент Мері Семетері.

Творчость Емілія Кубека

Емілія Кубека, на котрого яось Русины часом забыли, зновуобявив аж отець Франтішек Данцак (рр. 1939 – 2018), грекокатолицькый священник, котрый еден час був парохом якраз в Снакові і зачав занимати ся і пропаговати творчость свого попередника. Данцак сохранив і спрístupнив і велику часть літературной дідовизны по Кубекови. Далшым важным кроком была поміч професора Павла Роберта Маґочія. Франтішкови Данцакови дав нелем книжки Кубека, но і часописы, в котрых Кубек публиковав.

Данцак писав, же творчость Емілія Кубека дотеперь не є цалком пробадана. Кубек свої творы підписовав вшелияк: Е. Кубек, Е. А. Кубек, Емілій А. Кубек. Многы творы суть недописаны. Зато ся подля Данцака не знають, што вшытко вышло у пресі. Но бізовно написав омного веце, як ся знають. На сторінках *Американского Русского Вѣстника* повторяно публиковав дакотры свої передвойныи творы (або написаны в часі войны). Но векшына творів там появила ся першыраз, головно на продовжіня, або вышла як окремый додаток ку газеті, писав Данцак.

„Дотеперь знаме штири томы *Narodny Povisty i Stichi* і чотириязычный словник. Написав дашто веце? І театралны пєсы, котры споминать? Познаме напр. Пєсу *Ol'ga – Narodna teatralna p'esa s pis'nami iz amerikanskoj žizni v dvuch aktach?* Тяжко посудити. Друком якбач не вышли. Із доступных жрідел суть інформації, же в році 1908 му в Ужгороді вышов ним редігований календарь на тот рік – *Мѣсяцьсловь* – у котрім ся ясно проявила особность редактора. Літературна часть одзеркалює будительскы погляды Е. Кубека. Обсягуч співанкы, приповідкы, пословиці, похоронны звычаї, немале множество перевзятых статей поучного характеру...“, споминав Данцак у едній із своїх статей о Кубекови.

Векшына Кубековых творів є заміряна дідактично. Як добрый знатель сельской души мав вплив на людей посередничьством своей творчости, чім зарадив ся меджі великих будителів 19-го столітя. Павел Роберт Маґочій о нім написав, же є найлподнішым і найталентованішым америцько-русиньскым писателем. Почас жывота в Америці звертав увагу на проблемы наших емігрантів. Выступав проти денационалізації, хоронив свій язык і культуру і апеловав на выселенців, жебы помагали краянам в Еропі. Про його творы суть, як писав Данцак, тіпичны шастливы кінці оповідань, підкріплены впливом жывота в країні „необмеджених можливостей“.

Творы Емілія Кубека ориґінально были написаны кірілицьов, лемже в анґлоязычнім оточіню про тых, котры походили із русиньской области Угорьска, і учили ся головно в угорьскых школах, друковали ся латиников, котра была меджі америцькыма Русинами популярніша як кірілиця.

Іщі є што обявлявати

„Творчость Емілія Кубека не є дотеперь іщі в повнім розсягу оцінена і є неправом забыта. Знова бы ся могло роздумовати і о выданю ходем дакотрых творів. Є задачов будущности, жебы ся доконало пробадала і вынесла на світло світа творчость Е. Кубека, того мало знамого і неправом забытого священника, поета, языкознателя, будителя, но головно вірного сына русиньского народа, повного патріотичной шірошти, славянського усвідомліня і незвычайной высоты його поглядовой розглядности.“, писав Данцак.

Выдана роману *Марко Шолтыс* в кірілиці приготовлює вже даякый час Валерій Падяк. Роман бы мав выйти кірілицьов, переписаний із латиников друкованой верзії тексту. Під едіторством Франтішкови Данцака був у Пряшові, у видавничтві Petra выданий першы том книжки *Narodny Povisty i Stichi*. Еміліюм Кубеком в остатнім часі зачав занимати ся і америцькый Русин – славіста і літературнознатель, Ніколас Купеньскый. Маєме надію, же тых, котры будуть бадати Кубека і популаризовати того русиньского будителя, буде в будущности веце.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Slavíme vždy v československém duchu

Mým učitelem byl prof. Jaroslav Zatloukal, editor sborníku Podkarpatská Rus z roku 1937, autor operních libret Verchovina a Zrazená země, a básní o této krásné zemi. Jeho silný vztah k ní měl na mne velký vliv.

Snažím se na Podkarpatskou Rus upozorňovat brněnskou veřejnost; v 90. letech jsem přispěl k vystoupení Dr. Jurije Dumnič, které mělo velký úspěch. Slavnostní shromáždění u pomníku prezidenta Beneše konáme v duchu československém; byl u něj přečten projev primátora Užhorodu St. Sembera, spisovatele Karla Richtera a výňatek z knihy Jaroslava Zatloukala. 28. října 2014 přijala naše pozvání i Agáta Pilátová a měla projev, k němuž vystoupil mjr. Michal Hečka, jeden z rusínských hrdinů čs. armády. Ke 100. výročí vzniku republiky byl přečten článek dr. Ivana Popa *Děkujeme ti, první republiko*. Ten se podařilo přetisknout v Lidových a Kulturních novinách i v krajanských listech v Kanadě. Pro účastníky těchto shromáždění byly tyto projevy důležité a obohacující, posilující jejich povědomí o historické sounáležitosti našich zemí.

Jan Kruml, Brno

Stretnutie s umením

Nezvyknem byť osobná v textoch, ktoré majú hodnotiť umeleckú tvorbu. Je to moja pro-

fesia, usilujem sa o objektivitu. Tentoraz sa však jedná o výnimku. Dostal sa mi do pozornosti nový hudobný album Mariana Friedla s názvom *11 podob láske*, vydaný na sklonku roku 2020. Jeho úvodná pieseň má svoj príbeh, ktorý sa ma priamo týka. A týka sa i rusínskeho umenia. Rozhodla som sa preto napísať osobný list, ktorý osvetlí moju motiváciu textu recenzie. I oná pieseň začína listom. Píše ho vojak svojej milej, prosí ju o pomoc, nech vybaví všetko potrebné, nasadne na koňa a príde za ním na bojisko. Milá však prichádza neskoro... Hudobný príbeh vypovedaný v baladickéj piesni prináša beznádej. Mój list by však, snáď, mohol priniesť čitateľom nádej a vieru v to, že úsilie každého zanecháva pečať na ľuďoch, ktorí sú v jeho okolí, a že predčasný odchod človeka je často začiatkom čohosi, čo nás učí dotýkať sa večnosti. A pripomína nám, žijúcim, prečo a ako máme ísť ďalej.

Mariana Friedla som spoznala vďaka prehliadke New Inspirations, ktorej cieľom bolo hľadanie a poznávanie netradičných a tvorivých prístupov k hudobnej interpretácii. Prebiehala v centre pre umenie Viola v Prešove tri roky (2016–2018). V roku 2018 sa prehliadky zúčastnil aj moravský etnológ, muzikológ a pedagóg Marian Friedl. Vystúpil s prednáškou nazvanou *Nové cesty k hudbe*. Keď som mu pri odchode vtisla do rúk ako dar knihu Oresta Zilynského *Balady východ-*

ného Slovenska, ktorá predstavuje obsažnú antológiu rusínskych balád, reagoval so záujmom a radosťou.

S kompozičnou a interpretačnou tvorbou Mariana Friedla sme sa v Prešove bližšie zoznámili o polrok neskôr, kedy vystúpil vo Viole spolu s umeleckým zoskupením *Jitka Šuranská trio*. Bol to nezabudnuteľný koncert plný energie a radosti, ktorú všetci traja interpreti – Jitka Šuranská (spev, husle), Martin Krajíček (spev, mandolína), Marian Friedl (spev, kontrabas, malý cimbal, ľudové flauty) rozdali. A navyše, priniesli so sebou dar – úplne čerstvo spracovanú rusínsku baladu zo Zilynského zbierky. Hlavne hlas a interpretačné nasadenie Jitky Šuranskej jej dávali nezabudnuteľnú pečať autentickejšia a presvedčivost. Lúčili sme sa v onen večer s príslušom skorého stretnutia; žiaľ, nepodarilo sa to. V jeseni doletela správa, že Jitka po ťažkej chorobe skonala.

To, že tvorivá práca prináša útechu, pochopili aj hudobníci, ktorí s Jitkou roky intenzívne spolupracovali. A rok po jej odchode je na svete nový hudobný album s názvom *11 podob láske*, pri ktorého myšlienkovom zrode stála. Pri jeho realizácii už byť nemohla, natrvalo však ovplyvnila jeho tvár a dala jeho aktérom silu, odhodlanie a zmysel spoločne tvoríť. Je to dôkaz, že sila myšlienky je často silnejšia ak život sám...

Tatiana Pirníková, Prešov

Předmět: úděl huculských žen

Snad každý si někdy představil, jaké výhody či naopak nevýhody by mu kynuly, kdyby byl příslušníkem opačného pohlaví. Mnoho žen by volilo mužský stav, a to přesto, že my muži je zahrnujeme honosnými přívlastky. Často se ptáme, proč nám vlastně to mužské pohlaví závidí. Zrození chlapce se vítá jako výhra v loterii, což je urážka ženského pokolení.

Poslyšte následující příhodu: Jistý pozorovatel si chtěl ověřit úroveň hodnocení člověka – zajímal ho rozdíl reakce u muže a ženy. Muži ukázal poslední model mercedesu, což u něj vyvolalo výbuch nadšení. Žena zase slzela blahem při spatření smějícího se malého robátka. V této epizodě spatřuji podstatu tvora zvaného matka (neplatí to pouze pro lidi).

Je těžko uvěřitelné, že se u nás ženy mohly vysokoškolsky vzdělávat teprve od začátku minulého století. Jak vzpomínal T. G. Masaryk v Hovorech s TGM, vzbuzoval u obyvatel pozornost, když tlačil dětský kočárek. Tepal tím naše maloměstáctví, které dělilo činnosti na „ženské“ a mužské“.

Před časem jsem na procházce Jasinou zahl jakýsi křik a hádku. Když jsem se přiblížil, poznal jsem známou Vasilinu, zanicenou Huculku. Zajímal jsem se, o co tu šlo, a vyšlo najevo, že Vasilina je považována za enfant terrible této části Jasinu. U každé hádky se s ní potkáte, říkali mi. Zřejmě příliš eman-

cipovaná... Můj rusínský známý ji popsal: svůj domov neskonale milovala, lpěla na něm i na rodině. Ale dovidala se i o jiném světě, táhlo ji to tam. Jaká by to byla žena, kdyby nezatoužila po změně.

Pokračoval jsem v procházce městem, které od mé poslední návštěvy doznalo jen nevelkých změn. Přesunul jsem se blíž k hlavnímu ruchu, kde jsem byl natolik blízko lelkující zde skupinky mládeže, že jsem mohl pochytit každou jejich větu. Obdivoval jsem jejich otevřenost v probírání intimních témat, která by u nás na veřejnosti pro cizí uši neprošla. Holt cizí kraj, cizí mravy. Huculské ženy razí zásadu – čistému vše čisté. A tak při poslechu jejich dekameronských příběhů odplížil jsem se v obavě, aby si nepovšimli mého červenání.

Ženy středního věku na Podkarpatsku čeká nelehký osud. Nezaměstnanost se řeší od-

chodem za prací do okolní ciziny. Zatímco manželé tam nacházejí i rozptýlení, manželky zůstávají doma s dětmi, často pečují i o rodiče své i manžela. Žena je tak odsouzena k samotě v prázdném bytě s trudnými myšlenkami, co její muž asi dělá. Vyhledky na život v důchodu nejsou též povzbudivé. Jestliže u nás důchodci oprávněně naříkají na nízké penze, pokud jde o chudobu Huculů, máme co dohánět.

A tak se ptám: Najde se kromě dětství další šťastné životní období pro huculskou ženu? Není vždy nejlepším řešením putovat za slibovanou životní selankou daleko od domova? Nedivím se Vasilině, že toužila odjet, i když se možná doslechla o vykořisťování pracovníků z Ukrajiny, i o tom, že může naletět zprostředkovatelské mafii. Mladá Huculka Vasilina z Jasinu byla jednou z jejich obětí.

JAN ROMAN

